

Tartalom

I. Bevezetés.....	2
1. A szótár felépítése.....	4
2. Bihar vármegye természeti viszonyai.....	4
II. Szótár.....	8
III. Változástípusok elemzése	77
A településnevek változástípológiája, az elemzési modell	77
1. A komplex változások.....	79
2. A jelentésváltozások.....	79
3. Az alaki változások.....	80
3.1. Szabályos változások	81
A. Szintaktikai szerkezet változásai.....	81
a, A kiegészülés.....	82
Kiegészülés jelzői előtaggal.....	83
Kiegészülés földrajzi köznévvvel.....	84
b, Az ellipszis.....	85
B. Morfológiai szerkezet változása	88
b, A bővülés.....	90
c, Névelem- és névrészcsere.....	93
3.2. A szabálytalan változások.....	94
3.2.1. Deszemantizáció	94
Felhasznált irodalom.....	97

I. Bevezetés

Szakedolgozatom témája Bihar vármegye Árpád-kori helyneveinek változástörténete. Munkámban tehát a helynevek azon csoportjával foglalkozom, amelyek valamilyen (zömmel szerkezeti) változáson mentek keresztül. A dolgozat alapjául a *Korai magyar helynévszótár I. 1000–1350. Abauj–Csongrád vármegye.* (Szerk. HOFFMANN ISTVÁN. Debrecen, 2005.) című mű Bihar megyei névanyaga szolgált. Munkámat azzal kezdtem, hogy e könyv elektronikus alakjából gyűjtöttem össze azokat a helyneveket, melyek más néven, illetve vagylagos alakban is előfordultak.

Dolgozatom három részből tevődik össze. Az első, bevezető részben Bihar vármegye területi viszonyait térképezem fel. Ehhez alapvető forrásként használtam egyrészt JAKÓ ZSIGMOND *Bihar vármegye a török pusztulás előtt* című munkáját, amely a megye címben jelzett időszakának természeti viszonyait is leírja (Bp. 1940.), másrészt pedig GYÖRFFY GYÖRGY mára már alapműként ismert *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* (Bp. 1963.) című művét.

Munkám központi részét a második, etimológiai szótári rész adja, mivel a harmadik, a változástípusokat elemző rész az itt szereplő névadatokra épül. E szótár kialakításában a Magyar Névarchívum Kiadványai című sorozatban megjelent helynévanyagot elemző munkák voltak segítségemre, az itt kikristályosodott elveket és módszereket követtem. Ebben a sorozatban jelent meg RÁCZ ANITA *A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára* (Debrecen, 2007.), melyben a régi Bihar vármegye összes helynevének etimológiája megtalálható. Saját szótáram

elkészítéséhez ezt a munkát azonban nem használtam, mivel dolgozatom ezen része a könyv megjelenésének idejére már elkészült. A helynevek etimológiájának kidolgozásához alapvető forrásként KISS LAJOS *Földrajzi nevek etimológiai szótára* (Bp., 1988.) című munkáját használtam.

Végül a harmadik részben végeztem el a vizsgált helynevek változástipológiai elemzését. Ehhez egyrészt HOFFMANN ISTVÁN *Helynevek nyelvi elemzése* (Debrecen, 1993.) című könyvét vettem alapul, az általa kialakított vizsgálati modellt alkalmaztam, amelyet már több hasonló munkában is sikerrel alkalmaztak, hogy csak néhányat említsek ezek közül: BÉNYEI ÁGNES és PETHŐ GERGELY *Az Árpád-kori Győr vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése* (Debrecen, 1998.), PÓCZOS RITA *Az Árpád-kori Bodrog és Borsod vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése* (Debrecen, 2001.), RÁCZ ANITA *A régi Bihar vármegye településneveinek nyelvészeti vizsgálata* (Debrecen, 2005.). HOFFMANN ISTVÁN munkáját bizonyos szempontból TÓTH VALÉRIA gondolta tovább a *Településnevek változástipológiája* (Debrecen, 2008.) című munkájában. A két mű együttes használatával alakítottam ki dolgozatom harmadik, elemző részét.

1. A szótár felépítése

A szótár összesen 237 szócikket tartalmaz, amelyek kivétel nélkül települések nevei. A vizsgált névanyag a honfoglalás korától a 14. század végéig terjed.

Azonos szócikkbe azon névadatok kerültek, melyek teljes morfológiai egyezést mutattak, minden eltérő, akár csak egy morféányi különbséget mutató helynév külön szócikkbe került. A szótár címszavai kövérien vannak szedve, meghatározásukban a KMHsz. címszómegadását követtem.

A szócikkek a következőképpen épülnek fel: a címszót követi a jelentés megadása, azaz denotációjának leírása. Ebben a leírásban azt a legkevesebb információt adom meg, mely szükséges a település azonosításához. A leírás a település elhelyezkedését égtájak szerint, illetve valamilyen jelentős megyebeli városhoz vagy folyóhoz viszonyítva adja meg. Az adatközlő rész a KMHsz. adatközlésének megfelelően tartalmazza a helynév keletkezésének évét, betűhív formáját és a forrásokbeli előfordulási helyét. Az adatokat közlő résztől elkülönítve, új bekezdésben olvasható a nevek funkcionális-szemantikai, lexikális-morfológiai és történeti elemzése.

2. Bihar vármegye természeti viszonyai

A középkorban Bihar vármegye a Tiszántúl legnagyobb megyéje volt. BALÁSSY FERENC szerint olyan nagy kiterjedésű, hogy „nem is annyira megye, mint inkább tartomány volt, és négy középszerű vármegyével felért...” (1873: 163). A csonkítatlan Bihar vármegye területe 10.609 km²

volt, megjelölésére igen gyakran használták a „Biharország” megnevezést. MEZŐSI KÁROLY *Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében* (Bp., 1943.) című munkájában a következőket írja erről: „már maga a >>Biharország<< elnevezés is azt mutatja, hogy Bihart nem mint egyszerű vármegyét, közigazgatási egységet kell tekintenünk, hanem mint Magyarország olyan részét, táját, amelynek fekvésénél, földrajzi, gazdasági adottságainál fogva mindenkor nagyobb politikai jelentősége is volt történelmünk folyamán.” (i. m. 7).

A megye területének majdnem a fele hegyvidék volt, mely az erdélyi határnál emelkedik a legmagasabbra. Nyugat felé haladva ezt fokozatosan szelíd dombok, majd síkság váltja fel. A Berettyó, a Sebes- és Fekete-Körös tagolja a hegyeket völgyekre. A hegyeket napjainkban erdők borítják, szinte bizonyosra vehetjük, hogy a megyének ezen része a középkorban is olyan volt, mint a 18. században.

Változásoknak leginkább a domb és a sík vidékek voltak kitéve. A hegyekről lezúduló folyók a síkságon hirtelen lelassulnak, s medrüket szinte elveszítve nádas rétségeket alkottak. A megye nyugati részén a Berettyó, a Kékkáló, a Sebes-, a Fekete- Körös, a Gyepes, a Köles-ér, és a Tisza meglehetősen nagy mocsárvilágot hozott létre, melyet Kis- és Nagysárrét néven ismerünk. Ezen nádasok és rétségek mindaddig megmaradtak, míg a magyarság a 19. században új medreket nem ásott a lápot tápláló folyóknak, ezzel megváltoztatva a megye egész vízrajzát.

A megye északi határától délre az Ér folyónak volt meghatározó szerepe. A számtalan ágra szakadt folyó nem rendelkezett meghatározható medderrel, lomha folyását alig lehetett látni. A területen a víz sűrű nádat nevelt,

mely alkalmas volt halastavak táplálására. Egyes helyeken gyümölcsösök, kaszálók és jó szántóföldek jöttek létre.

A Berettyó és az Ér találkozásában elhelyezkedő terület még az Érmelléknél is több eret, tocsogót és nádassal benőtt területet foglalt magába. A sok nádas, zombékos rét mára már ugyan megfogyatkozott, de még ma is jellemzője a tájnak.

A Berettyó völgye már szárazabb terület volt. A mocsarak a Berettyó és a Kis-Körös torkolatánál szaporodtak meg ismét. Ettől a résztől mocsárerdők terültek el, a folyók mellett tölgyesek, melyet számtalan ér tagolt. Pusztakovácsinál a folyó elnádásodott.

A nyírségi erdőket a Kékkálló tette az előzőekkel hasonlónak. Az egyik ér a területet összekapcsolta az Érmellék vízrendszerével, így a nagy áradások idején az Ér vízének jelentős része erre talált magának utat. Ilyenkor a víz megrekedt a mélyebben fekvő hegyeken, laposokban és elláposította azt, mivel csak a víznek igen csekély része jutott el a Nagysárrét nádasai-
ba.

A Bihar előtt elterülő síkság lapályait a Kis-Körös töltötte meg vízzel. Mivel a folyó nem volt bővizű, a mellette elterülő rétek, mocsarak a nyári melegben gyakran kiszáradtak. Nagyobb esőzések idején azonban gyakran kiöntött, s vize soha ki nem száradó mocsarakat táplált.

A Berettyó és a Sebes-Körös között elterülő síkságon három nagyobb eret kell megemlítenünk: az Ölyvöst, Kutast, és a Csentét. Ezek az ágak igen vízszegények voltak, így nyáron többször kiszáradtak.

A Sebes-Körös völgyében szép erdők, dús legelők voltak. A területet a folyók részre osztották, számos szigetet hoztak létre.

Az egész dél-bihari vízrendszer a Fekete-Körös vízrendszerével van összefüggésben. A sok víz és erdő miatt a terület szinte járhatatlan és kiismerhetetlen volt.

A korabeli erdőállomány, melyet a középkorban Nyírnek hívtak, nagy változáson ment keresztül. A területet összefüggő tölgyerdő borította, s csak helyenként tűnt fel egy-egy tisztás vagy jobbágyfalu. Az erdő egészen Hencidáig húzódott. Az Ér és a Berettyó között húzódó dombokat szintén erdő fedte. Bihartól nyugatra a Kis-Körös vonaláig számottevő erdővel borított terület nem volt. A 19. század végén már csak a patakok mentén volt erdő.

A hegyvidék és a Debrecen alatti homokbuckás tájak kivételével csak ott volt nagyobb erdő, ahol víz is volt. E magyarság letelepedését ez a két elem befolyásolta a leginkább. A Bihar megyeiek igyekeztek a természet erőit saját hasznukra fordítani. A középkori emberek gyakran „igába fogták” a vizet, melyet a vízimalmokra és halastavakra vonatkozó korabeli adatok is bizonyítanak. A tölgyerdők makkjai és különleges aljnövényzete kiváló lehetőséget adott a disznótenyésztésre (vö. JAKÓ 1940: 2–11, GYÖRFFY Gy. 1963: 569–89).

II. Szótár

Ábrány 'település és monostor Bihar vm. ÉK-i részén Szentjogtól ÉK-re, a Berettyó mellett' 1234 k./XV., 1294/458: *Abraham*, [1291–94]: *Abraam*, v., 1294/Cod., 1320/633: *Habram* (Gy. 1: 590), 1333: *Abran* (EH. 25). **Ábránymonostora** néven is említik. Később Vedres-Abrány, a mai rom. *Abraamuṭ* (Lelkes 636).

A településnév puszta személynévből keletkezett metonimikus névadással (1079: *Abraha(m)*, *ÁSz.* 41). Az első adatok között megfigyelhető az *Abraham*>*Abraam* változás, amely a hiátustöltőnek felfogott *h* kiesésével jött létre. Az *Abran* alak a két azonos magánhangzó összevonásának az eredménye. Az *Abran* forma szórványosnak tekinthető. Az elnevezés birtoklásra utal.

Ábránymonostora 'település és

monostor Bihar vm. ÉK-i részén Szentjogtól ÉK-re, a Berettyó mellett' 1343: *Abrammonustura*, loc. (ComBih. 13–4, Kállay 1: 705). L.

Ábrány.

A településnév az *Ábrány* helynév bővülésével keletkezett: az elsődleges alakhoz hozzájárult a m. *monostor* 'kolostor' (TESz.) fin. birtokos személyjeles alakja. Az elnevezés arra utal, hogy a településen monostor volt.

Ádám 'település Bihar vm.-ben Bihartól ÉNy-ra' 1214/550: Adam f. Pote, [1291–94], 1332/7/Pp. Reg.: *Adam*, p., v., 1332–7/Pp. Reg.: *Toam*, v. (Gy. 1: 590). Azonos lehet **Pata** településsel. Ma psz. Bihartól ÉNy-ra (l. Gy. i. h.).

Az *Ádám* településnév személynévi eredetű (1121/1420: *Adam*, *ÁSz.* 46), tehát metonimikus névadás eredménye. 1213-tól az okle-

velekben többször is szerepel *Pata fia Ádám* (Gy. 1: 591) Az ő nevét tartotta fenn mind *Pata*, mind *Ádám* falu.

Pata 'település Bihar vm.-ben Bihartól ÉNy-ra' [1177/2023]/XV.: *Paca* [ɔ: *Pata*], v. (Gy. 1: 652, 656). Vö. **Ádám**.

A településnév személynévi előzményre megy vissza, tehát metonimikus úton jött létre (1213/1550: *Pata*, ÁSz. 615). A megnevezés birtoklásra utal.

Almás 'település és monostor Bihar vm. DK-i részén az Almás patak mellett' 1234 k./XV., 1238 Pp./Pp. Reg., 1249, 1295, 1298 (EH. 43, Entz 1994: 131), 1332–7/Pp. Reg.: *Almas*, t., v., 1294/458, 1320: *Almask* (Gy. 1: 593). **Almásmonostora** néven is említik. Később Váralmás, ma a rom. Almașu (FNESz. *Váralmás*, Lelkes 629).

Az *Almás* település a mellette el-

follyó *Almás* patakról, a Szamos bal oldali mellékvizéről ([1200 k.]: *Almas*, fl. [HA. 1: 75]) kapta a nevét metonímiával. A víznév köznévi előzményre megy vissza, a m. *almás* '(vad)almafával benőtt hely' (TESz.) jelentésű főnévből keletkezett. Az *almás* forma az *alma* fn. –s melléknévképzős alakja. A település elnevezése a pontos elhelyezkedésre utal.

Almásmonostora 'település és monostor Bihar vm. DK-i részén az Almás patak mellett' [1291–94]: *Almasmunustura* (Gy. 1: 593). L. **Almás**.

Az elnevezés az *Almás* településnévből a m. *monostor* 'kolostor' (TESz.) fn. birtokos személyjeles alakjával való bővülés eredményeként keletkezett. Az elnevezése arra utal, hogy a településen kolostor volt. TÓTH VALÉRIA az így alakult településneveket a kiegészülés esetei közé sorolja, mivel az *egy-*

ház(a), monostor(a) lexémákat speciális '(egyházzal, monostorral rendelkező) település' jelentésű földrajzi közneveknek gondolja. „Olyasféle utótagnak kell ezeket a lexémákat tekintenünk, mint az elsődleges ugyancsak építményt jelölő *vár* földrajzi köznevet, amely azonban településnevek utótagjaként szintén '(várral rendelkező) település' értelemben használatos.” (TÓTH V. 2008: 111).

Álmos 'település Bihar vm. É-i részén Debrecentől DK-re' 1281, [1292 k.], 1292/407, 1332, 1332–7/Pp. Reg.: *Almus*, p., v., 1332–7/Pp. Reg.: *Almuz*, v. (Gy. 1: 593). Alakváltozata **Álmosd**.

A településnév az *Álmos* személynévből (+1135/+1262/1566: *Almus dux*, ÁSz. 59) metonimikus névadással jött létre, s valószínűleg birtoklásra utal.

Álmosd 'település Bihar vm. É-i részén Debrecentől DK-re'

+?1261 >810: *Almusd* (Gy. 1: 593).

L. **Álmos**.

Az elnevezés az *Álmos* településnévből jött létre a *-d* helynévképzővel való bővülés eredményeként. *Marouth nb. Almus fia Cyrill* ispánt említi az 1261-es oklevél. Az elnevezés birtoklásra utal.

Apamalma 'település Bihar vm.-ben, a Berettyó vidékén fektett' [1321]>381>448/XV.: *Apamolna*, p. (Gy. 1: 594), 1350: *Apamolna* (J. 294). CSÁNKI (1: 615) és JAKÓ (294) szerint azonos a **Malomszeg** néven említett faluval.

A településnév eredetileg egy malom neveként az *Apa* szn. ([1067] /1267: *Apa*, ÁSz. 70) és a *malom* fn. birtokos személyjeles alakjának az összetételéből jött létre. Ebből metonimikus úton alakult magának a településnek a neve. Az *Apamolna* formában a *molna* utótag a *malom* (TESz.) birtokos sze-

mélyjeles alakjának a régiségben előforduló változata. A Nadányiak egyik 1300 körül élt őse, *Apa* ispán emlékét őrzi az elnevezés első néveleme (CSÁNKI I: 602). A helynév megnevezése arra utal, hogy a településen malom volt.

Malomszeg 'település Bihar vm.-ben, helye ismeretlen, talán a Berettyó mellett feküdt' [1291–94]: *Molunzeg* (Gy. 1: 641), 1349: *Molunzegh*, p. (Cs. 1: 615). L. **Apamalma**.

A településnév a m. *malom* és a *szeg* 'szöglet, sarok' (TESz.) fn. összetételéből keletkezett. KISS LAJOS szerint olyan szögletre utal, ahol malom van (FNESz.). Tehát kialakulásakor mikrotoponíma, s ebből metonimikus úton jött létre a település neve.

Árpa 'település Bihar vm. DK-i részén Kölesértől DK-re' *+1214/334: *Arpa*, v. (Gy. 1: 595). L. **Árpád**.

A településnév kialakulhatott a m. *árpa* 'egyfajta gabona' (TESz.) főnévből a terület növényvilágára utalva, metonimikus úton. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy forrása az *Arpa* személynév (1346: *Arpa*, ZalaOkl. 1: 429) (FNESz.).

Ebben az esetben az elnevezés a birtokosra utalt, s szintén metonímia eredménye.

Árpád 'település Bihar vm. DK-i részén Kölesértől DK-re' 1326, 1332–7/Pp. Reg.: *Arpad*, p., v. (Gy. 1: 595), 1333, 1341, 1347: *Arpad*, p. (EH. 63). Alakváltozata **Árpa**. A mai rom. Arpașel (Lelkes 86).

A településnév a növénynévből alakult *Árpa* névalak *-d* helynévképzővel való bővülésének eredményeként jött létre. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy az *Árpa* (895: *Arpad*, ÁSz. 74) személynév lett településnévvé, s ebből a *-d* helynévképzővel való bővülés eredményeként jött létre az elneve-

zés. Az *Árpád* alak a honfoglaló magyarok fejedelmére emlékeztet (895: *Arpad*, *ÁSz.* 74).

Ártánd 'település Bihar vm.-ben Váradtól ÉNy-ra' +1214/334: in *Artandi*, [1291–94], 1332–7/Pp. Reg.: *Artand*, 1332–7/Pp. Reg.: *Arthand* (Gy. 1: 595), 1334: *Rykalch* alio nomine *Arthand* (J. 201, Knauz 3: 253), 1343: *Archand* [ɔ:Arthand] (ComBih. 25). **Rikács** és **Rikácsiártánd** néven is említik.

A településnév az *ártány* 'herélt kandisznó' (TESz.) jelentésű főnévből a *-d* helynévképző hozzájárulásával morfológus szerkesztés útján jött létre. Az elnevezés kapcsolatban állhat azzal, hogy egykor a falu lakossága ártányokkal adózott (FNESz.). A helynévnek létező *Artandi* formája is, melynek végén a *di* képző található. Ez lehet a *-d* helynévképző tövéghangzós változata is (HOFFMANN 1993: 82).

Rikács 'település Bihar vm.-ben Váradtól ÉNy-ra' 1209 Pp: *Richaz*, v. (Gy. 1: 595), 1334: *Rykalch* alio nomine *Arthand* (J. 201, Knauz 1: 55). L. **Ártánd**, **Rikácsiártánd**.

A településnév talán a szláv eredetű *rěka* 'folyó' (KNIEZSA 1955: 460) jelentésű szóból keletkezhetett, de kérdéses, hogy a végén álló *cs* mássalhangzó hogyan fejlődött. Elképzelhető ugyanakkor a *rikácsol* ige *rikács* tövével való összefüggése is (TESz. *rikácsol*).

Rikácsiártánd 'település Bihar vm.-ben Váradtól ÉNy-ra' +1075/+124/+217: *Rikachi Artand*, v. (Gy. 1: 595). L. **Ártánd** és **Rikács**.

A településnév első névrésze a *Rikács* településnév *-i* melléknévképzős alakja, melyhez az *Ártánd* településnév kapcsolódott. Az elnevezés a település elhelyezkedésére utal: 'a Rikács mellett fekvő

Ártánd’.

Bagos ’település Bihar vm. É-i részén Debrecentől D-re’ [1291–94], 1323: *Bagus* (AnjouOklt. 7: 211/455), (1327), AnjouOklt. 11: 76/150), 1332–7/Pp. Reg.: *Bogus*, 1332–7/Pp. Reg.: *Bogun*, v. ~ *Byeger* ~ *Bygua* ~ *Rogos*, v. (Gy. 1: 597), 1347: *Bogus*, p., v. (ComBih. 145, A. 5: 108). Osztódásával alakult **Kis-** és **Nagybagos**.

A településnév pusztá személynévből keletkezett metonimikus úton (1181/1289/1479: *Bvg(us)*, *Bogus*, ÁSz. 158). Az alapjául szolgáló szn. szláv eredetű (FNESz. *Hajdúbagos*). Az elnevezés a birtokosra utal.

Kisbagos ’település Bihar vm. É-i részén Debrecentől D-re’ 1347: *Kysbogus* (Cs. 1: 603, ComBih. 145, A. 5: 109). NÉMETH P. a Szabolcs vm.-i *Bagos*-sal azonosítja (27). L. **Bagos, Nagybagos**.

Bagos település osztódásával

jött létre. Az eredeti elnevezés kiegészült a *kis* megkülönböztető szerepű előtaggal, mely a település nagyságára, méretére utal. Előtagja *Nagybagos* előtagjával áll korrelációban.

Nagybagos ’település Bihar vm. É-i részén Debrecentől D-re’ 1347: *Nogbogus*, v. (Cs. 1: 603, ComBih. 145, A. 5: 109). L. **Bagos, Kisbagos**.

Bagos település osztódásával jött létre. Az elsődleges forma kiegészült a *nagy* előtaggal, mely a település méretére utal, megkülönböztető szereppel bír. Előtagja a közelben fekvő *Kisbagos* előtagjával áll korrelációban.

Baj ’település Bihar vm. DNY-i részén a Fekete-Körös közelében’ 1283/311, 1284>436, 1284>437, 1304>435, 1304>437: *Bey*, p. (AnjouOklt. 1: 290/583). 1322/338, 1332, 1332–7/Pp. Reg.: *Boy*, p., t., v., 1284/304/425/Más.: *Bey*, p.,

1332–7/Pp. Reg.: *Bay* (Gy. 1: 597).
Később Mezőbaj, a mai rom. Boiu
(Lelkes 397). Osztódásával alakult

Kisdedbaj és Nagybaj.

A településnév pusztá személynévből (1228/1491: *Boy*, ÁSz. 136) keletkezett metonimikus névadás-sal. A szn. alapja ótörök eredetű lehet és 'gazdag, bő' jelentéssel bír (FNESz.). A település elnevezése egykori birtokosára utal.

Kisdedbaj 'település Bihar vm. DNy-i részén a Fekete-Körös közepében' 1283/311: *Kysdedboy* (Gy. 1: 597). L. **Baj, Nagybaj.**

Baj település birtokmegosztásával jött létre, a település 1/3 részén (Gy. 1: 597). Az eredeti *Baj* forma kiegészült a *kisded* 'kicsiny' (TESz.) jelentésű megkülönböztető szerepű előtaggal, mely *Nagybaj* előtagjával áll korrelációban. A *kisded* előtag a *kis* melléknév és a *-ded* elemismétléses kicsinyítő képző összetételéből való származékszó

(TESz.). Az előtag a település méretére utal.

Nagybaj 'település Bihar vm. DNy-i részén a Fekete-Körös közepében' 1283/311: *Nogboy*, v. (Gy. 1: 597). L. **Baj, Kisdedbaj.**

Az eredeti *Baj* helység birtokmegosztásával jött létre, a település 2/3 részén (Gy. 1: 597). Az elsődleges *Baj* forma kiegészült a *nagy* megkülönböztető szerepű előtaggal, mely a település méretére utal. Előtagja a közelben fekvő *Kisdedbaj* előtagjával áll korrelációban.

Bánk 'település Bihar vm. É-i részén Debrecentől DK-re' (1318), 1322, 1324: *Bank*, p. (AnjouOklt. 5: 80/180, 9: 21/21, 132/225, 146/255, 186/328), 1319: *Banck*, t. (AnjouOklt. 5: 166/420) | ~i 1318>388>406: *Banky*-i László (AnjouOklt. 5: 19/27). 1325: *Bank*, v., 1332–7/Pp. Reg.: *Banth*, v. (Gy. 1: 597). **Bánkegyház** néven is említik.

A településnév a *Bánk* személynévből (+1135/+1262/1566: *Bank*, ÁSz. 88) keletkezett metonimikus névadással. Az alapjául szolgáló szn. a m. *bán* méltóságnév *-k* kicsinyítőképzős származéka (FNESz. *Bánk I.*). Az elnevezés a település birtokosára utal.

Bánkegyház 'település Bihar vm. É-i részén Debrecentől DK-re' 1317/324, 1324: *Bankyghaz*, t., p. (Gy. 1: 597). L. **Bánk**. 1317/324>383, 1317/324>383>391, 1317/324>383>391>422, 1324>383/391/422: *Bank-yghaz* (AnjouOkl. 4: 249/657, AnjouOkl. 8: 34/51).

A *Bánk* településnév és az *egyház* 'templom' (TESz.) fn. összetételéből keletkezett bővülés útján. A R. *Bánkegyház* névalak KISS LAJOS szerint elnéptelenedett templomos falura utal (FNESz.). A helynév utótagja, az *egyház*, összetett szó, jelzői előtagja az *egy* valószínűleg

'szent' jelentéssel bírt. Régi magyar alakja feltehetően az **id ~ igy* lehetett. Az összetétel eredetei jelentése 'szent ház, megszentelt épület' volt, s templomot jelöltek vele (TESz.). Az elnevezése arra utal, hogy a településen templom állt. TÓTH V. elképzelése szerint (2008: 111) kiegészüléssel jött léter (lásd *Almásmonostora* szócikke). Az *egyház(a)* ilyen szerepét tovább erősíti, hogy már létező nevekhez történő kapcsolódása szabályait párhuzamba állítják a *telk(e)* földrajzi köznévi használatával. Ennek alapja, hogy az elnéptelenedett települések másodlagosan *egyház(a)* utótagot kaptak, ha (romos) templomépület megmaradt, és *telk(e)* utótagot kapott, ha a templom is elpusztult (vö. MEZŐ 1996: 246-7).

Barmó 'település Bihar vm. DNy-i részén Kölesér mellett D-re' 1273/392/477: *Bormow*, t., 1327/589: *Borumou*, p. ~ *Borumo*, v. ~

Morumou (Gy. 1: 598). Alakváltozata **Barmód**. Egyik része lehetett **Kisbarmó**. Ma *Barmód* psz. Nagyszalontától DNy-ra (l. Gy. i. h.).

Az elnevezés eredete nem tisztázott, de talán a *barom* szóval áll összefüggésben. A *borumou* alakból a két nyíltszótagos tendencia (BÁRCZI 1958: 77–79) eredményeként a magánhangzó kiesett, a szó végén a diftongus hosszú magánhangzóvá alakult *ou* > *ó*. Az első szótagban szabályos *o* > *a* változás figyelhető meg (BÁRCZI 1958: 43–45).

Barmód ’település Bihar vm. DNy-i részén Kölesér mellett D-re’ 1337: *Bernold* (EH. 80). L. **Barmó**.

Az elnevezés a *Barmó* településnévből a *-d* helynévképzővel való bővüléssel jött létre.

Kisbarmó ’település Bihar vm. DNy-i részén Kölesér mellett D-re’

1327/589: *Kis Boroumo*, loc., t. (Gy. 1: 598). L. **Barmó**.

A *Barmó* településnévből a *kis* megkülönböztető szerepű jelzői előtaggal való kiegészülés útján jött létre. Az előtag a település méretére utal, de **Nagybarmó* korrelatív párja nincs adatunk. *Kisbarmó Barmó* egyik része lehetett.

Barsa ’település Bihar vm. Ny-i részén az Ölyvös patak mellett’ 1216/550 (VRH. 42: 90): *Bursa*, v., *1323: *Morsa* (Gy. 1: 598). Ma *Barsa* puszta Csökmő határában (Gy. i. h.).

A *Barsa* helynév puszta személynévből ([1071]/KrónKomp: *Bors*, 1202–1203/cr 1500: *Borsa*, ÁSz. 144, 145) keletkezett metonimikus úton, és birtoklásra utal.

Kétfarsa ’a kettéosztott Barsa falu összefoglaló megnevezése’ 1321>448/ XV.: *Kethbarsa*, p. (Gy. 1: 598). L. **Barsa**.

Barsa falu kettéosztódásakor

alakult ki, a két megkülönböztető szerepű jelzői előtaggal való bővülés eredményeként. A két részre osztott település együttes, összefoglaló elnevezése.

Benke ’település Bihar vm.-ben a Bihartól É-ra’ [1291–94]: *Benke*, v., 1310: Jo. f. Benke (Gy. 1: 599). **Benkeháza** néven is említik. Ma *Benke* psz. Bihartól É-ra.

A *Benke* helynév puszta személynévből (1231: *Benk*, ÁSz. 114) keletkezett metonimikus névadással. A személynév valamelyik *Benke* kezdetű keresztnév (*Benedek*, *Benjamin*) megrövidülésével és kicsinyítő képző hozzájárulásával jöhetett létre (FNESz. *Benk*). A névadó a XIII. század második felében élt bizonyos *Benke* lehetett, akinek fia 1310-ben fogott bírót a Gutkeledek perében (1310: Jo. f. *Benke*) (Gy. i. h., J. 67, KRISTÓ 1976: 26). Az elnevezés birtoklásra utal.

Benke[háza] ’település Bihar

vm.-ben Bihartól É-ra’ 1307 (J. 210), 1310/338: *domus Benke* (Gy. 1: 599), 1357: *Benkehaza* (J. 210, A. 6: 582). L. **Benke**.

A *Benke* településnévből a *ház* ’lakóhely, tartózkodási hely, település’ (TESz.) jelentésű földrajzi köznévv. birtokos személyjeles alakjával való kiegészüléssel alakult ki. A *háza* utótagú helynevek a nemesség családjainak szaporodásával, osztódásával kapcsolatos, eredetileg néhány házból és gazdasági épületből álló tanyaszerű települést jelöltek (FNESz.).

Berettyó ’település és monostor Bihar vm. ÉK-i részén a Berettyó mellett’ [1163–73]/XIII./326> XVIII.: mon. *Berekys* [ɔ: *Berekyo*], 1213/550 (VRH. 33: 45): *Beruchy* ~ *Beruchy*on [ɔ: *Beruchy*ou], 1219/550 (VRH. 33: 45): *Berucio* ~ *Berucyo*, [1235–70]/326>XVIII.: Sim. abb. *Berekis* [ɔ: *Berekio*] (Gy. 1: 668). L. **Szentjog**.

A településnév a *Berettyó* víznévből alakult metonimikus úton. Motivációja, hogy a település a *Berettyó* (régén *Berek-jó*) folyó (1229/550: *Beruciou* [HA. 1: 75]) mellett feküdt, az elnevezés tehát a település pontos elhelyezkedésére utal. Az elsődleges *Berettyó* víznév a *berek* 'liget, vizenyős terület, nedves rét' (TESz.) jelentésű földrajzi köznévből és a *jó* 'folyó' (TESz.) fn. összetételéből keletkezett. Ez utóbbi lexéma helynevek elemeként gyakran fordul elő (*Sajó*, *Hejő* stb.) (FNESz.). Az ómagyar korban még élt közsökként is (Gy. 1: 569).

Szentjog 'település és monostor Bihar vm. ÉK-i részén a Berettyó mellett' 1332–7/Pp. Reg.: de *S. Jog* (Gy. 1: 668), 1393: *Zenthyag* (BpO. 3/1: 76, Mező, Patr. 108), 1395: *Zenthhyog* (ComBih. 291–2). Korábban **Berekjó** néven említik. A mai rom. S&niob (Lelkes 558).

A *Szentjog* hn. a m. *szent jobb*

(~ R. *jog*) 'Szent István királynak épségben fennmaradt jobb keze' szószerkezetből keletkezett. A *jog* utótag származékszó a *jó* melléknévből, a *-g* denominális nomenképzővel jött létre. A rövid *o*-s forma a *jobb* hatására alakult. Idővel a *jobb* kiszorította az eredeti *jog* formát (TESz. *jó*¹). A település a szent jobbot őrző monostor helye. A székesfehérvári prépost apja, Mercurius, ellopta a szent jobbot, s ahol megtalálták, I. László monostort emelt (Gy. 1: 669).

Besenyő 'település Bihar vm.-ben Váradtól DNy-ra' 1273/392/477: *Besenew*, t. (Gy. 1: 600). **Besenyőtelek** néven is említik, bár GYÖRFFY szerint ez inkább csak valamely tartozéka lehetett. Ma psz. Nagyváradtól DNy-ra.

A településnév a személynévként is használatos *besenyő* (1288/1358: St. f. *Besenew*, ÁSz. 120) népnévből metonimikus úton jött létre. A

falu egy besenyő származású családnak volt a birtokában (FNESz.). A településnév kialakulhatott a fent említett személynévből is, metonimikus úton. A helynév elnevezése birtoklásra utal.

Besenyőtelek ’település Bihar vm.-ben Váradtól DNy-ra’ 1319: *Besenewthelek*, p. (Buny. 2: 275), 1319/414/XVI.: *Besenyő Thelek* (Gy. 1: 600). L. **Besenyő**.

A *Besenyő* településnévből jött létre a *telek* ’faluhely, birtok, szántásra alkalmas trágyázott föld’ (TESz.) jelentésű földrajzi köznévvél való kiegészülés eredményeként. Az elnevezés birtoklásra utal.

Bihar ’település és vár Bihar vm. középső részén Váradtól É-ra, az Árpád-kor első időszakában a vm. központja’ +1075/+124/+217: iuxta *Bichari*, +1075/+124/+217, 1198, 1198/Pp. Reg., 1199, 1199/227 Pp. Reg., 1213/550, 1214/550, 1215/ 550, 1219/550,

1220/550, 1221/550, 1226/550, 1235/550: *Bichor*, civ., v., castr., +1093/404, [1200 k.]/896 u.-ra, 1203/342//477, +1214/334, [1308–13], 1322, 1332–7/Pp. Reg., XIV./1068 u.-ra: *Byhor*, castr., civ., v., 1111: *Bichar*, 1113/249/410: *Bychar*, [1185]/ XV.: *Biarch*, 1192/XIII., 1198, 1199, 1199/272, 1213/550: *Bychor*, castr., 1193, 1198/226 Pp. Reg., 1319/ Pp. Reg., XIV./1093–94 u.-ra: *Bihor*, castr., civ., 1197/XVIII., 1332–7/Pp. Reg.: *Bihar*, [1203]/500 k., +1282, 1332–7/Pp. Reg.: *Byhar*, v., [1291–94]: *Býhor* | **Lat.** [1067 k.]/267, 1268/329, 1265 [c:1268–69]/282, 1285/477, [1299], [1299 k.], 1327, 1329, 1329>437, 1332, 1332–7/ Pp. Reg.: *Byhoriensis*, castr., [1068 u.]/1061 e.-re, 1111, +1186/ [1270 k.]: *Bichariensis*, +1135 /[XIII.], 1166/229, 1198, 1199/315, 1217/550, 1221/550: *Bichoriensi*,

1138/329, 1303/352//714: Bihari-
ensis, [1177]/ 202–3/334, 1307:
Bihoriensis, castr., [1177]/202–
3/XV.: *Bycoriensi*, castr., 1181/
288//XV.: *Bihoriensi*, 1183/226/
270: *Bychariensi*, 1192/374/425:
Bechoriensi, 1198: *Bichoriense*,
1200: *Bikoriensi*, [1200 k.]/896 u.-
ra: *Bycoriensy* ~ *Byhoriensen*,
1214/550: *Bichoriensis*, castr.,
1215/550, 1216/ 550, 1217/550,
1221/550: *Bichorienses*, 1236:
Bychoriensis, [1291–94], 1299,
1332–7/Pp. Reg.: *Byhoriensi*, 1320
Pp./Pp. Reg.: *Bitoriensis*, 1332–
7/Pp. Reg.: *Byhariensi* ~ *Byhari-*
ensis (Gy. 1: 601–3, VRH. 35: 54).
Biharvár néven is említik. A mai
rom. Biharia (*Bihar*² Lelkes 119).

A településnév személynévi
előzményre vezethető vissza
(1211/1329: *Bihor*, ÁSz. 123), ab-
ból metonimikus úton jött létre. Az
alapjául szolgáló szn. szláv eredetű.
A helynév bizonyára a vármegye

első ispánjának a nevét őrzi. BENKŐ
ezt a fajta helynévmagyarázatot
nyelvészeti dogmának nevezi, mely
szerinte hibás elgondolás. Vélemé-
nye szerint vitatható az a felfogás
„hogy a személynéveinkkel morfo-
lógiailag egyező helyneveink min-
dig korban megelőző, sőt nagyon
korai személyek létét igazolnák;
hogy megyenevekké lett várneveink
mintegy felére igaz volna első is-
pánjuk személynének és nevének
névadó szerepe. Esetenként igaz
lehet a következtetés, csak az elvi
alaptól kiinduló tömegesítés, túlzás
vitatható, illetőleg kétséget ébresz-
tő. A legtöbb felvett ispánnév >
várnév fejlődésében, mind a törté-
neti, mind a filológiai igazolás hi-
ányzik, például Bihar valószínűleg
honfoglalás előtti földvára viselhet-
te már ezt az ismeretlen eredetű
nevet, vagy ilyen nevű személy is
élhetett már az ispánság intézménye
előtt is.” (BENKŐ 1996: 5–14). A

település valószínűleg a szlávok által épített földvár volt, amelynek jelentősége a tatárjárás után veszett el. Püspökség, esperesség központja, mely a 11. században a hercegség egyik központja lett. A bihari püspökség is itt székel 1077-ig.

Biharvár 'vár Bihar vm. középső részén Váradtól É-ra' **ILat.** +1209 /+251//322: *Byhoruariensi* (Gy. 1: 602). L. **Bihar.**

A *Bihar* településnév a *vár* 'erődítmény, megerősített hely' (TESz.) jelentésű főnévvel való kiegészülés eredményeként jött létre. Emellett elképzelhető a *Bihar* névalakkal való párhuzamos alakulása is. Később a megye székhelye átköltözött Nagyváradra, de a *Biharvár megye* megjelölés továbbra is megmaradt (FNESz.).

[Biharvárad] 'település Bihar vm.-ben Bihartól D-re, a Sebes-Körös bal partján' +1093/404: *Varadyensem de Byhor* (Gy. 1: 601,

682), 1279: *Waradinum de Byhorino* (Gy. 1: 682), 1322/323: *Byhor Waradino* (Gy. 1: 683). L.

Várad. Vö. Bihar.

A *Várad* településnévből a vármegyei hovatartozásra utaló *Bihar* előtaggal való kiegészülés eredményeként jött létre. Az elnevezés tehát a területi hovatartozásra utal, és latinított formákban szerepel.

Várad 'település Bihar vm. középső részén a Körös mellett, püspöki székhely' Cod. XII./1095-re, 1332–7/Pp. Reg.: *Warad*, Sim. de Keza [1283]/1095-re: *Warod* | **Lat.** +1093/ 404: *Varadyensem*, 1103>XVIII.: *Varadinus*, 1111/ Cod., 1199/XVIII., 1320, 1327: *Varadiensis*, +1111/XIII., 1134, 1138/329, 1156, 1229/ 550, 1234/243, 1250, 1264, 1279, 1296, 1303/326, 1310/311/318, 1321: *Waradiensis*, civ., 1113: *Vvaradiensis*, 1134, 1192, 1216/ XVIII., 1232, 1300, 1318, 1321: *Waradi-*

ensi, v., [1200]/ 1077–95-re, 1328: *Waradiense*, castr., mon., [1200]/ 1095-re, +1214/334, 1279, 1294, 1322, 1326: *Waradinum*, 1219/550, 1283, 1322: *Varadiensis*, 1219/550, 1326: *Varadiensis*, [1256]: *Varadiense*, 1263/420, [1286], 1291, 1303/326, 1307, 1318/324, 1326: *Waradini*, 1273/392/477: *Wardino*, 1276, 1291/293, 1316/ Cod.: *Varadini*, 1279: *Waradyensi* ~ *Waradynum*, 1286, 1293, 1318/369, 1321, 1322, 1332: *Waradino*, civ., [XIII.] / 1241-re: *Waradi*, 1304, 1326>360: *Waradi*-ensem, civ., 1308–11 Pp. Reg., 1324: *Varadino*, 1332: *Waradyensis* ~ *Waradyno* (Gy. 1: 681–4). Biharvárad néven is említik. Vö. **Váradelóhegy, Várad-Körös.** A mai rom. Oradea (Lelkes 429).

A településnév a *várad* 'udvarhely, kis erősség' jelentésű főnévből jött létre metonimikus úton [<: *vár* 'erősség' főnévből való] (FNESz.).

Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy a *vár* főnévből a *-d* helynévképzővel morfematikus úton alakult ki.

Bócs 'település Bihar vm. ÉNy-i részén Újfalutól D-re, a Berettyó bal partján' [1291–94]: in *Bolch*, [in v.] *Bolch* Apa, in v. *Bolch* Ders, 1312/XVIII.: *Bolch*, v. (A. 6: 221, AnjouOklt. 3: 101/213, 7: 151/322, 209/448, 209/450), 1323>448/XV., 1338 (Cs. 2: 597, Z. 1: 531): *Bolch*, p., 1332–7/Pp. Reg.: *Bulch*, v. (Gy. 1: 604) | ~i 1342: Petenye de *Bolchy* (ComBih. 51, A. 4: 229). Alakváltozata **Bócsi. Bócsida** néven is említik. A két Bócsot: **Derzsbócs(á)**-t, illetve a későbbről adathozható *Apabócsá*-t összefoglalóan **Kétbócs** néven említik. 1291–94 körül két faluból állt, az egyik Paznan fia Ders, a másik Barsa nb. Apa birtoka (Gy. 1: 604).

A *Bócsida* településnévből elipszis útján jött létre. Elképzelhető

ugyanakkor az is, hogy a *Bócs* és a *Bócs* településnevek párhuzamosan alakultak. A régiségben csak *Bolcs* formája van, akár az is lehetne a címszó.

Bócs település Bihar vm. ÉNy-i részén Újfalutól D-re, a Berettyó bal partján' 1274: *Bolchhyda*, t., 1297>448/XV., 1334 (ComBih. 51, F. 8/3: 750): *Bolchyda*, p., 1321: *Bulcheda*, p., 1321, 1323, 1349 (Cs. 2: 597): *Bulchyda*, p., 1323: *Bulchhyda*, p., 1332–7/Pp. Reg.: *Bulchida*, v. ~ *Bubhida*, v. (Gy. 1: 604), 1349: *Bulchyda*, p. (AnjouOklt. 7: 236/507, 237/508, 237/509, AnjouOklt. 7: 151/322). Jakó forrás nélkül 1271-re teszi az első adatot (217). L. **Bócs**.

A településnév a *Bócs* (+1245[XIV]/1439: *Bolch*, ASz. 139) személynév és a *híd* 'töltés, híd, sorompó' (TESz.) jelentésű fn. birtokos személyjeles alakjának az

összetételéből keletkezett (FNESz.). A *-hida* utótagú településnevek előtagja szinte kizárólagos érvennyel személynév vagy ritkább esetben személyt jelölő közszó. Jellegüket tekintve rokoníthatók a *-laka*, *-háza* utótagú helyneveinkkel, jellegzetesen 'lakott hely, település' jelentéssel bírnak. A vízfolyás mellett fekvő települést, főleg, ha ott hídszerű építmény volt, a birtokos nevét *-hida* utótaggal kapcsolták össze a névadók (TÓTH 2006: 284).

Kétfócs 'a Bihar vm. ÉNy-i részén fekvő Fócs falu két részének összefoglaló neve' [1321]>381//XV.: *Kethbulch*, p. (Gy. 1: 604). L. **Bócs**.

Az elnevezés a *Bócs* településnévnek a *két* (TESz.) számnévvel való kiegészülésével jött létre. A két Fócs: *Derzsbócs(a)*, illetve a kétfócsból adatható *Apabócsa* összefoglaló neve.

Bócsi ’település Bihar vm. ÉNy-i részén Újfalutól D-re, a Berettyó bal partján’ 1332–7/Pp. Reg.: *Bulchi*, v. (Gy. 1: 604). L. **Bócs**.

A településnév a *Bócs* helynévből *-i* helynévképzővel való bővülés eredményeként jött létre. Az elnevezés birtoklásra utal.

Derzsbócs ’település Bihar vm. ÉNy-i részén Újfalutól D-re, a Berettyó bal partján’ [1291–94]: in v. Bolch Ders, 1332: *DersBulch*, p. (Gy. 1: 604). Alakváltozata **Derzsbócsa**. L. **Bócs**.

A hn. a *Bócs* településnévből a *Derzs* ([1157–1158]: *Ders*, ÁSz. 243) személynévvel való kiegészítés eredményeként jött létre. Az előtagul szolgáló szn. valószínűleg szláv eredetű, vö. cseh *Držovice* hn. (<**Drž* ~ *Drža* szn.) (FNESz. *Nyírderzs*). A *Ders* > *Derzs* szn. a magyarban is kialakulhatott. 1291–94 körül *Bócs* település két faluból állt, az egyik a Hontpázmány nem-

beli *Paznan fia Ders*, a másik *Barsa nb. Apa* birtoka (Gy. 1: 95). Az elnevezés birtokosára utal.

Derzsbócsa ’település Bihar vm. ÉNy-i részén Újfalutól D-re, a Berettyó bal partján’ 1349: *Dersbulchya*, p. (Cs. 1: 597, ComBih. 51, J. 217). L. **Derzsbócs**, **Bócs**.

Az elnevezés vagy a *Derzsbócs* névalakkal párhuzamosan vagy abból az *-a* birtokos személyjellel való bővülés eredményeként jött létre. Az elnevezés birtokosi, tulajdonosi viszonyra utal.

Boldogasszonyfalva ’település Bihar vm. É-i részén Debrecen mellett D-re’ 1282 > 405: p-em ... Turnea vocatam ... in qua in honore B. V. eccl. esset constructa, 1332–7/Pp. Reg.: v. *B. V.* ~ v. *B. Marie* ~ v. *S. Marie Magdalene* (Gy. 1: 605), 1443: Boldogazonfalwa (J. 218, Mező, Patr. 206). **Torna** néven is említik. Ma Deb-

recen D-i várossrésze (l. Gy. i. h.).

A településnév első névrésze a településen lévő templom patrónusának *Boldogasszony Máriának* a nevéből származik. A *Boldogasszony* előtag Szűz Máriára utal. A második névrész a *falu* földrajzi köznévből birtokos személyjeles alakja (MEZŐ 1996: 206). Az elnevezés tehát szintagmatikus szerkesztés eredménye. Ezt az alakot párhuzamosan, egy időben használták a *Torna* névvel. A pápai tizedlajstromban olykor, mint *debrecei Boldogasszony egyház*, olykor, mint *Boldogasszony falu* szerepel.

Torna ’település Bihar vm. É-i részén Debrecen mellett D-re’ 1282 > 405: *Turnea*, p., 1289: *Thurna*, p., 1299/349: *Tarna*, t., 1311: *Turna*, p. (Gy. 1: 605). L. **Boldogasszonyfalva**.

A *Torna* településnév pusztaszemélynévből keletkezett metonimikus úton (1279: *Turna*, ÁSz.

770). Az elnevezés birtokviszonyra utal. Ezt az alakot párhuzamosan, egy időben használták a *Boldogasszonyfalva* névvel.

Bozsód ’település Bihar vm. Ny-i részén az Ölyvös és a Kutas patak között’ 1220/550 (VRH. 40: 78): *Bosold*, v., 1333: p. *Bosoud* al. nom. *Zomlyn* (Gy. 1: 606). L. **Zomlin**.

A településnév a *Bozsó* személynévből (1213/1550: *Bosou*, ÁSz. 146) a *-d* helynévképzővel morfeumatikus szerkesztés eredményeként jött létre. Az elnevezés birtoklást fejez ki, és az *alio nomine* latin kifejezés mutatja a *Zomlin* névvel való párhuzamos használatát.

Zomlin ’település Bihar vm. Ny-i részén az Ölyvös és a Kutas patak között’ 1333: p. *Bosoud* al. nom. *Zomlyn* (Gy. 1: 606). L. **Bozsód**.

A településnév a szlávból került a magyarba névátvétel útján vö.:

cseh *Zályní* hn. Tkp. értelme 'malom mögött(i hely)' (FNESz. *Nagyzomlin*). Az elnevezést párhuzamosan használták a *Bozsód* formával (1333: p. *Bosoud* al. nom. *Zomlyn*, Gy. 1: 606), amire az *alio nomine* kifejezés utal.

Csalános 'település Bihar vm. középső részén Diószegtől Ny-ra, az Ér mellett' 1330, 1342: *Chalanus*, p. (Gy. 1: 607, ComBih. 73, A. 4: 226–231). **Ócsalános** néven is említik. Ma hn. Pocsaj falu mellett ÉK-re (l. Gy. i. h.).

Az elnevezés eredetileg mikrotoponimaként, csalánban gazdag terület nevéként jöhetett létre a *csalán* (TESz.) növénynév –s képzős alakjából. Ez a mikronév lett metonimikus úton a település nevévé.

Ócsalános 'település Bihar vm. középső részén Diószegtől Ny-ra, az Ér mellett' 1342: *Ochalanus*, p. (Gy. 1: 607).

Az elnevezés a *Csalános* településnévből az *ó* 'rég, öreg' (TESz.) megkülönböztető szerepű előtaggal való kiegészülés eredményeként, a település osztódásakor jött létre. Az előtag a *Csalánostól* való megkülönböztetést szolgálta.

Cséfán 'település Bihar vm.-ben Bihar mellett Ny-ra' | ? ~i 1332–7/Pp. Reg.: Pet. sac. de v. *Chepani* (Gy. 1: 607). Korábban **Cséfánhida** néven említik. Ma *Cséfán* psz. Bihar és a két Szántó között (l. Gy. i. h.).

A településnév a *Cséfán* személynévből (1217/1550: *Chepan*, ÁSz. 190) metonimikus úton jött létre, de elképzelhető, hogy a *Cséfánhida* helynévből elipszis útján született meg. Az elnevezés birtoklást fejez ki.

[Cséfánhida] 'település Bihar vm.-ben Bihar mellett Ny-ra' *1214/550: Sal. de *ponte Cepen* (Gy. 1: 607, VRH. 45: 102). L.

Cséfán.

A településnév eredetileg mikro-névként jött létre a *Cséfán* személynév (1217/1550: *Chepan*, ÁSz. 190), és a *híd* 'töltés, híd, sorompó' (TESz.) fn. birtokos személyjeles alakjának összetételével. Ez a név lett metonímiával a település elnevezésévé. Az elnevezésbeli személynév etimológiailag azonos a más úton hozzánk került István személynévvel. Közvetlen előzményéhez lásd le. *Szczepan* 'István' (FNESz. *Hodoscsépány*). Az elnevezés pontos elhelyezkedésre utal.

Csohaj 'település Bihar vm. ÉK-i részén Szentjogtól D-re, a Berettyó mellett' [1291–94]: *Choáy* ~ *Chuey*, v., 1332–7/Pp. Reg.: *Couey*, v. ~ *Choc*, v. ~ *Chorow*, v. ~ *Tvali*, v. (Gy. 1: 608), 1342: *Chouay* (J. 229, ComBih. 86, A. 4: 230), 1342: *Chohuay* (EH. 277). Korábban **Tora** és **Csohajtora** néven is említik. A mai rom. Ciuhoiu

(Lelkes 115).

A *Csohajtora* településnévből a második névrész eltűnésével, ellipsis útján alakult. De elképzelhető, hogy a *Csohaj* (1229/1550: *Czohoy*, FNESz. *Berettyócsohaj*) szláv eredetű személynévből alakult metonimikus úton.

Csohajtora 'település Bihar vm. ÉK-i részén Szentjogtól D-re, a Berettyó mellett' 1229/550: *Chueytora*, v. (Gy. 1: 608, VRH. 50: 124). L. **Csohaj**.

A *Tora* településnévnek a *Csohaj* (1229/1550: *Chueytora*, VárReg. 365) személynévvel való kiegészülésével jött létre. Az elnevezés első névrésze az új birtokosra utalhatott.

Tora 'település Bihar vm. ÉK-i részén Szentjogtól D-re, a Berettyó mellett' *[1163–73]>520 k.: *Thwra*, v. (Gy. 1: 608). L. **Csohaj**.

A településnév talán szláv eredetű, tehát névátvételnél került a magyar névrendszerbe. A szláv név

tövében a szláv **turь* 'őstulok' jelentésű szó rejlik (FNESz. *Tura*¹).

Derzspalotája 'település és vár Bihar vm.-ben Váradtól Ny-ra, a Körös mellett' 1279: Deerspalataya, castr. (Gy. 1: 650), 1343: *Derspalataya*, t. (ComBih. 243, Z. 2: 54). L. **Palota**.

A településnév a m. *Derzs* (1157–1158: *Ders*, ÁSz. 243) személynév és a birtokos személyjellel ellátott *palota* 'nagy díszes épület, kastély' (TESz.) főnévnek az összetételéből keletkezett mikroponimaként, s metonimikus úton lett a település nevévé. Az itt állt várat GYÖRFFY szerint nevéből következtethetően Hontpázmány nb. *Derzs* építette, erre utal a megkülönböztető szerepű *Derzs* előtag (Gy. 1: 650).

Palota 'település és vár Bihar vm.-ben Váradtól Ny-ra, a Körös mellett' 1335: *Palatha* (Gy. 1: 650), 1341: *Palata*, p. (EH. 732). Koráb-

ban **Derzspalotája** néven is említik, valószínűleg csak az itt épített várat. A mai rom. *Palota* (FNESz. *Újpalota*, Lelkes 616).

Az elnevezés a *Derzspalotája* településnévből keletkezett redukció útján. Az eredeti megnevezésből eltűnt a *Derzs* személynévi előtag és a névvégi *-ja* birtokos személyjel. Elképzelhető azonban, hogy a két névalak párhuzamos alakulású lehetett, ebben az esetben építménynév vált metonimiával a település nevévé

Dióstelek 'település Bihar vm. középső részén Diószegtől K-re, az Ér és a Berettyó között' 1330: *Gyosteluk*, p. (Gy. 1: 613). **Diós** néven is említik.

A településnév a *dió* fn. *-s* képzős alakjának és a *telek* 'birtok, faluhely, szántásra alkalmas trágyázott föld' (TESz.) jelentésű földrajzi köznévnek az összetételével keletkezett szintagmatikus úton. A *dió*

fn. csuvasos jellegű ótörök jövevényyszó, melyből a magyarban szabályos hangváltozással alakult ki a R. *gyiő* forma. Ennek az alaknak a depalatalizálódásával jött létre a mai *dió*. A növénynév depalatalizációja a XIV. század elejétől figyelhető meg, de korszakunkban még a palatális *gy*-t tartalmazó változat jellemző (BÁRCZI 1958: 163). A *gy>d* depalatalizálódására találunk más példákat is (*Diósgyőr*; *Disznód*, KMHSz., vö.: *gyisznó* > *disznó* TESz.). Az elnevezés arra utal, hogy a településen sok diófa állt.

Diós 'település Bihar vm. középső részén Diószegtől K-re, az Ér és a Berettyó között' 1342: *Gyoos*, p. (ComBih. 144, A. 4: 229). L. **Dióstelek**.

Az elnevezés vagy a *Dióstelek* településnévből a második névrész ellipszisével, vagy azzal párhuzamosan alakult a *dió* növénynév R.

gyiő alakjához kapcsolt –s helynévképzővel, morfológus úton.

Diószeg 'település Bihar vm. középső részén az Ér mellett' [1278 k.]: *Gyozyk*, [1291–94], (1317), 1343: (AnjouOkt. 3: 101/213, 4: 180/475), *Gyozeg*, 1343 (EH. 368): *Gyozug*, v., [1291–94], 1312/XVIII., 1332–7/Pp. Reg., 1343 (ComBih. 104, Kállay 1: 709): *Gyozeg*, v., 1307: *Dyozeg*, 1307>383>399, 1307>383>414: *Dyozeg* (AnjouOkt. 2: 77/164), 1315, 1344: *Gyouzeg* (A. 4: 415, AnjouOkt. 4: 69/167), 1309: *Gyosceg*, 1326/358, 1338 (Cs. 1: 606, Z. 1: 531–2), 1343, 1344 (EH. 368): *Gyozegh*, 1332–7/Pp. Reg.: *Gyozek* ~ *Gyozed* (Gy. 1: 613), 1334/335: *Gyozygh* (ComBih. 104, Kállay 1: 440), 1335: *Diosig* (ComBih. 104), 1344: *Gyouzeg* (ComBih. 104, A. 4: 415) ~ *Gyozugh* (ComBih. 104, Kállay 1: 780). **Diószeghídvége** néven

időlegesen önálló falu válhatott ki belőle (vö. J. 234).

A településnév a m. *dió* növény-névnek és a *szeg* 'szöglet, zug' (TESz. *szeg*²) jelentésű főnévnek az összetételéből keletkezett diófával benőtt területre utaló mikrotoponímaként (FNESz.), s metonimikus úton lett a település nevévé.

Diószeghídvége 'település Bihar vm. középső részén az Ér mellett, Diószeg területén' [1291–94]: *Gyozeg hiduege*, v. (Gy. 1: 613). L. **Diószeg.**

A 13. sz. végéről datálható *Diószeghídvége* alak a *Diószeg* hn. bővülésével jött létre. Az utótag a m. *híd* 'töltés, híd, sorompó' (TESz.) jelentésű fn. és a *vég* 'valami széle, határa' (TESz.) fn. összetételéből, birtokos személyjel hozzájárulásával alakult. Az elnevezés arra utalhatott, hogy a település határában az Éren átvezető híd volt.

Dorog 'település Bihar vm. középső részén Diószegtől D-re, az Ér és a Berettyó között' [1291–94]: *Drug*, v. (Gy. 1: 617). KÁZMÉR *Dorogfalva* formában rekonstruálja (Falu 197). L. **Félegyház.** Gy. *Dorogfalva* címszót is felvesz, bizonyára a v. *Drug* adatot tekintve ennek. 1338-ban Dorogegyházán Petri fily Durugh szerepel (Z. 1: 530).

A *Dorog* hn. puszta személynévből keletkezett metonimikus névadással. Az alapjául szolgáló személynév (1250/1324: *Durugh*, ÁSz. 260) szláv eredetű, jelentése 'társ, barát' (FNESz.). Az elnevezés birtoklásra utal. A Gutkeled nem valamelyik Dorog nevű tagjáról kapták a *Dorog*, *Dorogegyháza*, illetve a *Nagydorogfélegyház* nevek a *Dorog* elemüket.

Félegyház 'település Bihar vm. középső részén Diószegtől D-re, az Ér és a Berettyó között' [1308–13]:

Felyghaz, t., p. (Gy. 1: 617), 1337:
Feelheghaz, p. (J. 241), 1337/453:
Feleghaz, p. (ComBih. 119, A. 3:
428). A település egy részét **Dorog,**
Dorogegyháza és **Nagydorogfél-**
egyház néven is említik. A mai rom.
Roşiori (FNESz. *Biharfélegyháza*,
Lelkes 120).

A településnév a *Nagydorog-*
félegyház településnév első két
névelemének redukciójával jött lét-
re. Az is elképzelhető, hogy a *fél*
'félbemaradt, romos' (TESz.) jelen-
tésű mn. és az *egyház* 'templom'
(TESz.) jelentésű főnév összetéte-
léből alakult (FNESz. *Kiskunfél-*
egyháza). Az elnevezés arra utal,
hogy a településen romos, pusztuló
templom állt.

Dorogegyháza 'település Bihar
vm. középső részén Diószegtől D-
re, az Ér és a Berettyó között'
1338: *Dorugeghaza* (J. 241, Z. 1:
530). NÉMETH P. az adatot a Sza-
bolcs vm.-i Dorog(egy)házához

kapcsolja (64). L. **Félegyház.**

A településnév a *Dorog* helynév-
ből az *egyház* 'templom' (TESz.)
jelentésű főnév birtokos személyje-
les alakjának a bővülésével jött lét-
re. Az elnevezés utótagja, az *egy-*
ház összetett szó, jelzői előtagja az
egy valószínűleg 'szent' jelentéssel
bírt. Régi magyar alakja feltehetően
az **id* ~ *igy* lehetett. Az összetétel
eredeti, tehát jelentése 'szent ház,
meggasztelt épület' volt, s templo-
mot jelöltek vele (TESz.). Az elne-
vezés olyan településre utal, ahol
templom állt.

Nagydorogfélegyház 'település
Bihar vm. középső részén Diószeg-
től D-re, az Ér és a Berettyó kö-
zött' [1291–94]: *Nogdurugfeleghaz*
(Gy. 1: 617). L. **Félegyház.**

A *Dorog* (1250/1324: *Durugh*,
ÁSz. 260) személynév és a
félegyház főnév összetételéből ke-
letkezett a *Dorogfélegyház* alak.
Ebből a formából a *nagy* mellék-

névvel való kiegészülés útján jött létre a *Nagydorogfélégyház* településnév. A *félégyház* utótag a *fél* 'félbemaradt, romos' (TESz.) jelentésű mn. és az *egyház* 'templom' (TESz.) jelentésű fn. összetétele. A *félégyház* jelentése 'fél, azaz félbemaradt vagy romos, romlott, pusztuló templom' vagy 'nem teljes jogú egyház, fióktemplom' is lehet. Nem bizonyítható, hogy a teljes jogú templommal áll szemben, vagyis fiókegyház jelentése lenne (FNESz.). Az elnevezés *Dorog* birtokában lévő nagy kiterjedésű területre utal.

Egyed 'település és monostor Bihar vm. középső részén Diószeg mellett É-ra' 1214/550 (VRH. 80: 288), 1275, [1278 k.]: *Igged*, 1275/309, [1278 k.], 127[8], 1278/309, 1279/ 309, 1287/309, [1291–94], 1297, 1307, 1307>399, 1309/310, 1310, 1311, 1332–7/Pp. Reg.: *Egged*, mon., v., p.,

1310: *Eghed*, mon., 1321: *Egied* (Gy. 1: 614), 1307>383>414, (1309), (1310), 1323: *Egged* (AnjouOklt. 2: 77/164, 343/785, 385/883, 428/990, 3: 9/1, 7: 284/615), 1310: *Eggied* (AnjouOklt. 2: 429/ 992, 431/995), 1316, 1342: *Eged*, mon. (A. 4: 227, AnjouOklt. 4: 110/282), 1342: *Eged*, mon. ~ *Egyuk* (ComBih. 111, A. 4: 227–9). **Mindszent** néven is említik. Ma psz. Diószeg mellett ÉNy-ra (l. Gy. i. h.).

Az *Egyed* hn. puszta személynévből (1135, 1138/1329: *Egud*, *Egid*, ÁSz. 269) keletkezett metonimikus névadással. GYÖRFFY *Egyed* (-monostor) címszót is felvesz, bizonyára a mon. *Egyed*-féle adatok alapján.

Mindszent 'település és monostor Bihar vm. középső részén Diószeg mellett É-ra' 1275: super patronatu mon-i OOSS. de *Igged*, 1325: *Mendzenth*, mon. (Gy. 1:

614). L. **Egyed**.

A településnév a *mind* 'összes' (TESz.) határozatlan számnév és a *szent* közsőből alkotott mennyiségjelzős kifejezés összetétele (TNy. 546). A patrocíniumi eredetű településnév azzal kapcsolatos, hogy a falu templomát a minden-szentek tiszteletére emelték (FNESz. *Kassamindszent*, MEZŐ 1996: 215). A település az apátság-ról metonimikus úton nyerte a nevét. A korai ómagyar korban a mainál nyíltabb forma volt általánosnak tekinthető (MEZŐ 1996: 215–7).

Ér 'település Bihar vm. DNY-i részén Vásári mellett' *1214/550 (VRH. 75: 261 más lokalizálással): *Her*, pr., 1219/550: *Er* (Gy. 1: 615). Alakváltozata **Éri**. Vö. **Ér**.

Az *Ér* elnevezés a település mellett folyó *Köles-ér* patak nevéből származik metonimikus úton, tehát a település pontos elhelyezkedésére utal.

Éri 'település Bihar vm. DNY-i részén Vásári mellett' 1326: *Eery*, p. ~ *Ery* (Gy. 1: 615). L. **Ér**.

Az elnevezés az *Ér* településnévnek az *-i* helynévképzős alakja, mely bővülés eredményeként jött létre. KRISTÓ GYULA szerint az *-i* képzős névadás a 13–15. században jellemző, az itt látható bővülés tendencia lett (KRISTÓ 1976: 50–57).

Fancsal 'település Bihar vm.-ben Váradtól ÉNy-ra' +1214/334 (VRH. 65: 209): *Fonchol*, pr., [1284–90]> 374/500 k.: t. *Fanchal* ... et alie *Fanchal*, 1374/615: v. Kereztes al. nom. *Fanczal* (Gy. 1: 632). L. **Keresztes**.

A településnév puszta személynévből keletkezett metonimikus névadással (1055: *Fancel*, ÁSz. 298). Az alapjául szolgáló név etimológiája nincs tisztázva (FNESz.). A település neve kapcsolatba hozható Fancsal nádor nevével (vö.: 1138/329: *Fonsol f-o Bozete pal-o*

c-e. Gy. 1: 79), esetleges névadói szerepe lehetett.

Keresztes 'település Bihar vm.-ben Váradtól ÉNy-ra' 1332–7/Pp. Reg.: *Kereztes*, v., 1374/615: v. *Kereztes* al. nom. Fanczal (Gy. 1: 632). L. **Fancsal**.

A településnév a *kereszt* fn. –s melléknévképzős alakjából jött létre metonimikus úton. A hn. azzal kapcsolatos, hogy egyik fele V. István adományából a nagyváradai székesegyház Szent Kereszt oltárának mesteréé volt (FNESz. *Biharkeresztes*). A települést 1214-ben Boleszló váci püspök *Fancsal* néven a leleszi prépostságnak adta. *Ártánd* mellett sorolják fel, így GYÖRFFY szerint azonos lehet az *Ártánd* mellett nyugatra fekvő *Fancsallal*, melyet 1374-ben *Keresztesnek* neveztek (Gy. 1: 632).

Fancsika 'település Bihar vm. K-i részén Telegdtől DK-re' 1335: *Fanchaka* (J. 239, ComBih. 124),

1341: *Fanchuka*, p. (ComBih. 124, A. 4: 79). **Felfancsika** néven is említik. A mai rom. Fâșca (FNESz. *Várfancsika*, Lelkes 631).

A településnév *Foncs* ~ *Fancs* személynévből (1251: *Fonch*, ÁSz. 314) ([1125–1128]/XIII.: *Fancica*, ÁSz. 299) keletkezett metonimikus névadással. Az elnevezés birtoklásra utal.

Felfancsika 'település Bihar vm. K-i részén Telegdtől DK-re' 1274: *Felfonchka*, t. (Gy. 1: 616). L. **Fancsika**.

A településnév a *Fancsika* helynévből a *fel* (*felső*) helyzetviszonyító elemmel való kiegészülés eredményeként jött létre. Az elnevezés talán a település hegyvidéki mivolta miatt a magas fekvésére utal (FNESz.).

Gáborján 'település és monostor Bihar vm. ÉNy-i részén a Berettyó jobb partján' 1217/550 (VRH. 66: 212): mon. *Gabrielis*,

1285: mon. *Gabryielis*, [1291–94], 1329, 1332–7/Pp. Reg., 1340: *Gabrian*, v., p., 1302: *Galian* [∂: *Gabrian*], v., 1318, 1332–7/Pp. Reg.: *Gabryan*, 1332–7/Pp. Reg.: *Gabnan*, v. ~ *Gagan*, v. ~ *Gakan*, v. (Gy. 1: 618). **Gáborjánmonostora** néven is említik.

A település egykori monostorának *Gáborján* (1181/XVI.: *Gabrian*, ÁSz. 321) nevű alapítójáról metonimikus névadással kapta a nevét. Az említett Gáborján a Zala és Somogy megye határán birtokos Gyovad nemzetség első ismert őskének tekinthető (Gy. 1: 619, J. 77, 244).

Gáborjánmonostora ’település és monostor Bihar vm. ÉNy-i részén a Berettyó jobb partján’ 1271: *Gabrian Monustura*, p., 1311: *Geberyanmonustura*, p. (Gy. 1: 618), 1341: *Gabrianmunustura* (J. 244). L. **Gáborján**.

A településnév a *Gáborján*

(1181/XVI.: *Gabrian*, ÁSz. 321) személynév és a *monostor* ’kolostor’ (TESz.) birtokos személyjeles alakjának összetételéből keletkezett mikronévként, mely metonimikus úton lett a település nevévé. A Gyovad nemzetség Szent Mihály arkangyal tiszteletére emelt monostora és temetkezőhelye állt itt, amelynek alapítója *Gáborján* nevű volt (AnjouOklt. 3: 71/145). Az elnevezés arra utal, hogy a település templommal rendelkezett.

Gőz ’település Bihar vm. középső részén Diószegtől ÉNy-ra’ 1336: p. *Geus* al. nom. Pyspuky, 1338: *Geus*, t., 1342: *Geuus*, p. (Gy. 1: 620). L. **Püspöki**. Lelkes Bagamér településsel azonosítja (Lelkes 91).

A településnév metonimikus névadás útján puszta személynévből keletkezett (1213/1550: *Geus*, ÁSz. 335), és birtoklásra utalhatott.

Püspöki ’település Bihar vm. középső részén Diószegtől ÉNy-ra’

1336: p. Geus al. nom. *Pyspuky* (Gy. 1: 620). L. **Gőz**.

A településnév a *püspök* méltóságnévből az *-i* helynévképző hozzájárulásával morfológus szerkesztéssel jött létre. Az elnevezés arra utal, hogy a település püspöki birtok lehetett.

Gyán 'település Bihar vm. DNy-i részén Kölesértől DNy-ra' 1332–7/Pp. Reg.: *Gan*, v. ~ *Jan*, v. (Gy. 1: 620). **Szabadgyán** és **Izsó** néven is említik.

A településnév a *Gyán* (1272: *Gyan*, *Gan*, ÁSz. 324) személynévből metonimikus úton jött létre. Az alapjául szolgáló szn. ófrancia (vallon) eredetű, és KISS LAJOS szerint a települést flandriai vallon telepek alapíthatták (FNESz.). Az elnevezés birtoklásra utal.

Szabadgyán 'település Bihar vm. DNy-i részén Kölesértől DNy-ra' 1229/550: *Zobodian* (Gy. 1: 620, VRH. 157: 694). L. **Gyán**.

Az elnevezés a *Gyán* településnévhez illesztett *szabad* 'szabad, mentes, nem korlátozott' (TESz.) jelentésű megkülönböztető jelzővel való kiegészülés útján alakult. Az elnevezés a falu jogállására utal, arra, hogy a lakosság valamilyen szolgáltatás, adó kötelezettség alól mentesítve volt.

Izsó 'település Bihar vm. DNy-i részén Kötegyántól DNy-ra' *1233: eccl. de *Ysou* (Gy. 1: 620). L. **Gyán**.

A településnév az *Ysou* személynévből (+1194 [cr 1230]: *Ysou*, ÁSz. 291) metonimikus úton jött létre. A névadó GYÖRFFY szerint a Szent András monostor egyik kegyura 1229-ben bizonyos *Ysou* volt (Gy. i. h.). Az elnevezés tehát birtoklásra utal.

György(i) 'település Bihar vm. É-i részén Nagymihálytól Ny-ra' 1292/407: t. *Georgy* (Gy. 1: 623). Ma dűlőnév Bagamér határában (l.

Gy. i. h.).

A *György(i)* hn. a *Szentgyörgy* településnévből redukcióval, és ha a *Györgyi* névfoma valós, az *-i* helynévképzővel való bővülés útján jött létre. Az elnevezés a templom védőszentjére utal.

Szentgyörgy ’település Bihar vm. É-i részén Nagymihálytól Ny-ra’ 1313: *Zenthgurg* (J. 253). L. **Györgytelke**.

A település a nevét a Szent Györgynek szentelt templomról kapta metonímiával. Az alapjául szolgáló szn. a *György* (1251/1281: *Gurg*, ÁSz. 357) névre vezethető vissza.

Györgytelke ’település Bihar vm. É-i részén Nagymihálytól Ny-ra’ 1327/469: *Gyorgteluky*, p., 1332: *Gyurgteluke*, p. (Gy. 1: 623). **Györgyi** és **Szentgyörgy** néven is említik.

A *Györgytelke* hn. a *György* (1251/1281: *Gurg*, ÁSz. 357) szn.

és a *telek* ’birtok, faluhely, szántásra alkalmas trágyázott föld’ (TESz.) jelentésű földrajzi köznévből keletkezett, s birtoklásra utalhatott. A *telek* eredetileg ’valamivel telített, tele lévő föld’-et jelentett, jelentéseiben tehát a földterület elsődleges lehetett a birtoklást kifejezővel szemben. A birtokos személyranggal ellátott formát többnyire személynévi névrészhez kapcsolták. Elképzelhető esetleg, hogy a *György(i)* helynévhez kapcsolódott a *telek* ’birtok, faluhely, szántásra alkalmas trágyázott föld’ (TESz.) jelentésű földrajzi köznévből, s így kiégés útján jött létre a településnév.

Harsány ’település Bihar vm. Ny-i részén a Köröstől D-re’ 1220/550 (VRH. 74: 253), 1273/392/477: *Harsan*, v. (Gy. 1: 624). **Egyházasharsány** néven is említik.

A *Harsány* településnév a *hárs*

'hársfa' (TESz.) jelentésű fanévnek és az *-ny* eredetileg kicsinyítőképző, itt már helynévképző kapcsolatával keletkezett (FNESz.) morfológiai úton. Az elnevezés arra utalhat, hogy a területen sok hársfa lehetett.

Egyházasharsány 'település Bihar vm. Ny-i részén a Köröstől D-re' 1332–7/Pp. Reg.: Eghasasharsan ~ *Eghazashasa*, v. ~ *Eghasazhan*, v. ~ *Eghazan*, v. (Gy. 1: 624).

A településnév a *Harsány* névalakhoz illesztett *egyház* 'templomos, templommal rendelkező' (TESz.) jelentésű megkülönböztető jelzői szerepű előtaggal jött létre kiegészülés útján.

Hencháza 'település Bihar vm. ÉNy-i részén Gáborjántól ÉK-re' 1342: *Henchhaza* (ComBih. 148, A. 4: 227). **Henchida** néven is említik.

A *Hencháza* településnév a *Henc*

(1226: *Hench*, ÁSz. 376) szn. és a birtokos személyraggal ellátott *ház* 'lakóhely, otthon, település' (TESz.) jelentésű főnévnek az összetételéből keletkezett szintagmatikus szerkesztéssel. A *Henc* előtag német személynévből származik vö.: ném. *Henz* szn. (vö. FNESz. *Hencida*). Az elnevezés egy *Henc* nevű személy lakhelyére utal, birtoklást fejez ki.

Henchida 'település Bihar vm. ÉNy-i részén Gáborjántól ÉK-re' 1342: *Henchyda* (J. 256, ComBih. 148). Esetleg téves adat, és *Hencháza* helyett szerepel. L. **Hencháza**. JAKÓ felveti, hogy a település esetleg Saulhida egyik önállósult része lehetett (i. m. 67).

A *Henchida* településnév a *Henc* (1226: *Hench*, ÁSz. 376) szn. és a *híd* 'töltés, híd, sorompó' (TESz.) főnév birtokos személyjeles alakjának az összetételéből keletkezett eredetileg mikrotoponímaként. Ez

vált metonimikusan a település nevévé, felváltva a korábbi *Hencháza* alakot. Az elnevezés motiválója a Henc nevű személy birtokán épített Berettyó-híd lehetett.

Hodos 'település Bihar vm.-ben Bihartól ÉK-re, a Berettyó közelében' [1291–94], 1301, 1321, 1323, 1325, 1329, 1332–7/Pp. Reg., 1334, 1344 (A. 4: 414), 1349 (Cs. 1: 634): *Hudus*, v., 1332: *Hodos*, 1332–7/Pp. Reg.: *Chodos*, v. (Gy. 1: 625), 1338: *Hodus* (EH. 501), 1342: *Jako de Hodus* (A. 4: 230). Alakváltozata **Hodosd**. Több helyen *Jákóhodos*-ként is szerepel, ma is az.

A *Hodos* településnév a m. *hód* (TESz.) állatnév és az *-s* helynévképző összekapcsolásával jött létre mikrotoponimaként, s vált a település nevévé, utalva arra, hogy a település környékén hódok éltek.

Hodosd 'település Bihar vm.-ben Bihartól ÉK-re, a Berettyó kö-

zelében' 1310/338: t. *Jakow Hudust vocata* (Gy. 1: 625). L. **Hodos**. JAKÓ *Jákóhodosd*-ként rekonstruálja (J. 259). A mai rom. *Hodoș* (FNESz. *Jákóhodos*, Lelkes 279).

A *Hodosd* hn. a *Hodos* településnévhez illesztett *-d* helynévképzővel bővülés útján jött létre. A névvégi *-d* helynévképzőt az előtte álló *s* zöngétlenítette, amit az írásság is jelöl.

Homorog 'település Bihar vm. DNy-i részén Kölesértől ÉK-re' *1273/392/477: *Homrok*, [1291–94]: *Humuruk*, 1332–7/Pp. Reg.: *Humruk* ~ *Homrus* ~ *Humrak* (Gy. 1: 626). Alakváltozata **Homorogd** (Lelkes, 450).

A településnév a *homorú* 'hajlás, horpadt, befelé görbült' (TESz.) családjába tartozó főnévből a *-g* helynévképző hozzájárulásával morfológiai szerkesztés útján jött létre. Elsődlegesen 'vájít hegyre,

üreg fölé előreugró sziklafalra' vonatkozhatott az elnevezés (FNESz. *Magyarhomorog*).

Homorogd 'település Bihar vm. DNY-i részén Kölesértől ÉK-re' 1332–7/Pp. Reg.: *Humrugd*, v. (Gy. 1: 626). L. **Homorog**.

A településnév a *Homorog* névből a *-d* helynévképző hozzájárulásával, bővülés útján jött létre.

Ivánka(falva) 'település Bihar vm. középső részén Diószegtől D-re, az Ér és a Berettyó között' [1291–94]: in v. *Ivanka* f-i Odun, [1291–94]: v. *Ivance*, 1332–7/Pp. Reg.: v. *Iuanka* (Gy. 1: 627).

Johánkaháza és **Negyvenszil** néven is említik.

Az *Ivánka(falva)* hn. az *Iván* (1232: *Iwanka*, ÁSz. 437) személynévből és a *falva* 'földbirtok, lakóhely, település' (TESz.) jelentésű fn. birtokos személyjeles alakjának az összetételéből keletkezett szintagmatikus szerkesztéssel

(FNESz.). A *Negyvenszil* nevű falut 1307-ben Odun fia Ivánka kapja meg, de már 1291–94-ben *Ivánka(falva)*-ként szerepel. A hn. *Johánkaháza* alakban is előfordul. Az elnevezés birtoklásra utal.

Johánkaháza 'település Bihar vm. középső részén Diószegtől D-re, az Ér és a Berettyó között' 1332–7/Pp. Reg.: *Johankahaza* (Gy. 1: 627). L. **Ivánkafalva**. Korábban *Ivánka*, utóbb *Janka* előtaggal fordul elő: az első *Janka*-féle adatokra pedig: 1386, 1406, 1408: *Jankahaza* (Cs. 1: 611, J. 264, ComBih. 159).

A településnév személynévi előtagja *Ivánka* ~ *Johanka* alakban is előfordul, melyhez a *háza* utótagot illesztették, az elnevezés tehát szintagmatikus szerkesztés eredménye. Az előtagban *Ivánka* > *Johanka* > *Janka* fejlődés ment végbe (FNESz. *Jankafalva*).

Negyvenszil 'település Bihar

vm. középső részén Diószegtől D-re, az Ér és a Berettyó között' 1307: *Neguenzil*, p., [1307]: *Neguenzyl*, p., 1337/453: Nagywezel (Gy. 1: 627), 1343: *Negwenzyl* (ComBih. 158, Kállay 1: 709). L. **Ivánkafalva**.

A településnév a *negyven* számnév és a *szil* 'szilfa' (TESz.) jelentésű fn. összetételéből keletkezett elsődlegesen mikronévként, amely metonímiával lett a település nevévé. Az elnevezés szilfával benőtt helyre utal. KISS LAJOS szerint az előtag használatos lehetett személynévként is, de a m. R. *Neguan* szn. nem feltétlenül ebből, hanem a szláv nyelvekből származhat (FNESz.).

Izsólaka 'település Bihar vm. ÉNy-i részén a Berettyótól D-re' 1322/338: *Ysowlaka*, p. (Gy. 1: 692). L. **Izsáka**.

Az *Izsólaka* hn. a m. R. *Izsó* 'Ézsau' (1183/1226: *Esau*, ÁSz.

291, 1214/550: *Ifou*, VárReg. 323) személynévnek és a birtokos személyranggal ellátott *lak* 'lakóhely, otthon' (TESz.) főnév birtokos személyjeles alakjának az összetételéből szintagmatikus szerkesztés eredményeként keletkezett. Így hívhatták a falu első birtokosát, templomának építőjét.

Izsáka 'település Bihar vm. ÉNy-i részén a Berettyótól D-re' 1332–7/Pp. Reg.: *Isaca*, v. ~ *Isaka*, v. ~ *Ysakyl*, v. (Gy. 1: 692), 1338: *Isaka* (J. 390). **Izsólaka** néven is említik. Ma *Zsáka* falu.

Az településnév az *Izsólaka* helynévből keletkezett összerántódás eredményeként. Az alakfejlődés menete *Izsólaka* > *Izsáka* > *Zsáka* (FNESz.).

Kágya 'település Bihar vm. ÉK-i részén Székelyhídtól D-re, az Ér mellett' 127[8], 12[7]8/309, [1285 k.], [1291–94], 1321, 1332–7/Pp. Reg.: *Kaga*, v., [1285. k.]:

Caga, v. (Gy. 1: 629). Egyik részét **Kágyaegyház**as néven is említik. A mai rom. Cadea (Lelkes 419).

Az *Kágya* hn. talán kapcsolatba hozható a blg. *káđa* 'taposókád', szln. *káda* 'kád', szlk. *kadá* 'kád' főnévvel (FNESz. *Nagykágya*). Bizonyára talajmélyedésre utalhat a helynév elnevezésében.

Kágyaegyházas 'település Bihar vm. ÉK-i részén Székelyhídtól D-re, az Ér mellett' 1327: *Kagia eghazas*, v. (Gy. 1: 629). L. **Kágya**.

A településnév a *Kágya* helynévből képzéses kiegészüléssel jött létre, az *egyház*as 'templommal rendelkező' (TESz.) jelentésű mn. hozzájárulásával. Az elnevezés arra utal, hogy a településen templom állt. Elképzelhető, hogy inkább írásbeli forma lehet, amely *Egyházaskágya* nevet takar.

Kakat 'település Bihar vm. É-i részén Debrecentől DK-re' 1219/550 (VRH. 51: 132): *Cocot*,

v., 1220/550 (VRH. 51: 132): *Cokot*, v., 1332–7/Pp. Reg.: *Kakat*, v. ~ *Kokot*, v. ~ *Kathoch* (Gy. 1: 634), 1336: p. *Kokath* vocatam al. nom. Rubyn (J. 280, ComBih. 187, A. 3: 247–8), 1344: *Kokath* (A. 4: 414). L. **Rubin**.

A *Kakat* településnév szláv eredetű személynévből alakult metonimikus névadással (1256: *Kokot*, ÁSz. 706). A személynév tkp. jelentése 'kakas'. Etimológiailag azonos lehet a m. *kakatszeg* szlávságból származó előtagjával, amely a 'patingot rögzítő szeg a faeke gerendyén' (TESz.) jelentésű. Az elnevezés birtoklásra utal.

Rubin 'település Bihar vm. É-i részén Debrecentől DK-re' 1336: p. *Kokath* vocatam alio nomine *Rubyn* (J. 280, A. 3: 247). L. **Kokad**.

Az elnevezés személynévi eredetre vezethető vissza (1263/1367/1591: *Rubyn*, ÁSz. 682), tehát metonimikus névadás eredmé-

nye, s birtoklást fejez ki.

Kasza 'település Bihar vm. középső részén Diószegtől DK-re, az Ér és a Berettyó között' 1336: *Kazaa*, p. (Gy. 1: 630). Alakváltozata **Kaszád**. Ma *Kasza* psz. Kis-marjától ÉK-re (l. Gy. i. h.).

A településnév személynévből (+1093/1404: *Kaza*, ÁSz. 451) metonimikus névadással jött létre és birtoklásra utal.

Kaszád 'település Bihar vm. középső részén Diószegtől DK-re, az Ér és a Berettyó között' 1350: *Kassad* (J. 269, ComBih. 168, A. 5: 384, Cs. 1: 612 *Kassad* a.), 1353: *Kazad* (J. 269, ComBih. 168, A. 6: 62). L. **Kasza**.

A településnév a *Kasza* helynévből a *-d* helynévképzővel való bővüléssel keletkezett (FNESz.).

Kékes 'település Bihar vm. középső részén a Berettyótól D-re' 1319/320: p. *Vozfolwa* et al. nom. *Keykus*, 1319/320, 1320: *Keykus*,

p. (Gy. 1: 631), 1348: *Kekus* (J. 277, ComBih. 170, Z. 2: 324). L. **Voszfalva**. Ma *Kékes* psz. Bojt mellett É-ÉK-re (l. Gy. i. h.).

A *Kékes* településnév a személynévként is alkalmazott m. *kék* melléknévnek az *-s* helynévképzős származékából alakult morfológus úton (FNESz.).

Vo(s)zfalva 'település Bihar vm. középső részén a Berettyótól D-re' 1319/320: p. *Vozfolwa* et al. nom. *Keykus*, 1319/320: *Wozfolwa*, p., 1320: *Vozfolua*, p. (Gy. 1: 631). L. **Kékes**.

A településnév talán az *Úz* (1192/1374/1425: *Vz*, ÁSz. 787) személynév és a *falu* 'földbirtok, lakóhely, település' (TESz.) jelentésű fn. birtokos személyjeles alakjának az összetételéből keletkezett. Az elnevezés birtoklást fejez ki.

Kemény 'település Bihar vm. DNy-i részén közel a Fekete-Köröshöz' 1327/589: *Kewyu* [ɔ:

Kemyn], p. (Gy. 1: 631), 1341: *Kemen* et alia *Kemen* (J. 271, ComBih. 170). Alakváltozata **Keménd**. Egyik részét **Martontelke**, más néven **Botkeménye** néven is említik. Később Keményfok, a mai rom. Avram Iancu (Lelkes 299).

A *Kemény* településnév metonimikus névadás eredményeként jött létre a *Kemen* (1254/1378: *Kemen*, ÁSz. 456) személynévből. Az elnevezés birtoklást fejez ki.

Keménd ’település Bihar vm. DNy-i részén közel a Fekete-Köröshöz’ 1323: *Kemend* (Gy. 1: 631). L. **Kemény**.

A *Keménd* településnév vagy közvetlenül a *Kemen* (1254/1378: *Kemen*, ÁSz. 456) személynévből alakult a *-d* helynévképző hozzájárulásával morfológiai úton, vagy a *Kemény* névalakból jött létre a helynévképzővel való bővülés eredményeként. Az elnevezés birto-

kosi jogviszonyra utal.

Botkeménye ’település Bihar vm. DNy-i részén közel a Fekete-Köröshöz’ 1320: p. *Mortunteleke* que al. nom. *Botkemene* vocatur (Gy. 1: 631). L. **Martontelke**, **Kemény**.

A település egy része lehetett *Kemény* településnek, így neve a *Kemény* helynévnek a m. *bot* főnévből alakult személynévvél (1181: *Bot*, ÁSz. 146) való kiegészülés eredménye. A birtokviszonyt a hn. végén álló birtokos személyjel is hangsúlyozza. *Martontelke* település feltűnésekor több részből állt, az elnevezés szinonim alakja volt a *Botkeménye* forma. Az első névelem talán *Both* bihari ispán nevét őrizte meg, aki III. Béla korában élt.

Martontelke ’település Bihar vm. DNy-i részén közel a Fekete-Köröshöz’ 1320: p. *Mortunteleke* que al. nom. *Botkemene* vocatur

(Gy. 1: 631). L. **Botkeménye, Kemény.**

A *Martontelke* településnév a *Márton* (1138/1329: *Martin*, 1229: *Martun*, ÁSz. 521) szn. és a *telek* 'szántásra alkalmas földterület' (TESz.) jelentésű földrajzi köznév birtokos személyjeles alakjának az összetételével, szintagmatikus szerkesztéssel keletkezett (FNESz.). *Martontelke* település feltűnésekor több részből állt, az elnevezés szinonim alakja volt a *Botkeménye* forma. A névadó az a Zóvárd nb. *Márton* volt, aki talán a falut a tartárjárás után újratelepítette (JAKÓ i. m. 113, 297). Az elnevezés birtoklásra utal.

Kengyel 'település Bihar vm. D-i részén Kölesértől D-re, Illye szomszédosa' 1348: *Kengel* (J. 272). **Kengyelszeg** néven is említik.

A településnév a *Kengyelszeg* névből ellipsis útján jött létre, *Kengyelszeg* > *Kengyel* változással.

Elképzelhető ugyanakkor, hogy közvetlenül a *Kengyel* víznévből alakult metonimikus úton.

Kengyelszeg 'település Bihar vm. D-i részén Kölesértől D-re, Illye szomszédosa' 1341: *Kengelzagh* (J. 272). L. **Kengyel.**

A településnév a m. *kengyel* 'hurok alakú lószerszám' (TESz.) főnévből alakult *Kengyel* víznév és a *szeg* 'területrész, vidék, zug' (TESz.) jelentésű földrajzi köznév összetételéből keletkezett. Az elnevezés a település elhelyezkedésére utal. Ugyanakkor esetleg elképzelhető *Kengyel* > *Kengyelszeg* változás is, ebben az esetben a *Kengyel* hn. kiegészült a *szeg* 'falurész' (TESz.) jelentésű földrajzi köznévvel. A *kengyel* szavunk vitatott eredetű, magyarázatának nehézségét az okozza, hogy jelentéstanilag a rokon nyelvi megfelelők nehezen egyeztethetők az eredetileg hurok alakú lószerszámra vonatkozó ma-

gyar szóval (TESz.).

Kér 'település Bihar vm.-ben Váradtól DK-re' 1249, [1291–94], 1332–7/Pp. Reg.: *Keer*, v., t., 1332–7/Pp. Reg.: *Kor*, v., 1332–7/Pp. Reg., 1337/453 (A. 3: 427): *Ker* (Gy. 1: 631). Osztódásával alakult **Al-** és **Felkér**. Később is két község: Alkér ma a rom. Cheriú, és Felkér ma a rom. Felcheriú (Lelkes 66, 199).

A településnév az ómagyar *Kér* (950 k.: *Καρή(ς)*: Gyóni: GörFeljSz. 66) törzsnévből keletkezett metonimikus úton. A *Kér* törzsbeli települését jelöli. A törzsnév feltehetőleg török eredetű; vö. török *Kär* 'óriási, roppant nagy, hatalmas' (FNESz. *Hajmáskér*).

[**Al(só)**]kér 'település Bihar vm.-ben Váradtól DK-re' 1214/550 (VRH. 117: 480): *inferioris Quer*, v., [1272–90]>374/500 k. [1272–90]>347/614: *Keer inferiore*, v. (Gy. 1: 631). L. **Kér**.

A településnév a *Kér* helynévnek az *al(só)* 'alul levő, délen levő' (TESz.) jelentésű jelzői előtaggal való kiegészülés útján jött létre. Az előtag pontos alakja bizonytalan, mivel csak latinul szerepel. A településnév előtagja *Felkér* előtagjával áll korrelációban.

Felkér 'település Bihar vm.-ben Váradtól DK-re' [1272–90]>374/500 k., [1272–90]>374/614: *Keer superiore*, 1332–7/Pp. Reg.: *Felkeer* ~ *Felker* ~ *Felkes*, v. (Gy. 1: 631). Alakváltozata **Felsőkér**. L. **Kér**.

A település osztódásával az eredeti *Kér* alakhoz kapcsolódott a *fel* 'felső, magasabban lévő' (TESz.) jelentésű jelzői előtag, az elnevezés tehát kiegészülés eredménye. Első névrésze *Felkér* előtagjával korrelációban áll.

Kereki 'település Bihar vm. É-i részén az Értől K-re' 1220/550 (VRH. 86: 325): *Kerequi*, v., 1262,

[1291–94], 1302, 1310/311/318, 1311/318, 1321, 1325, 1342 (ComBih. 75, A. 4: 229): *Kereky*, v., *1279: *Kerchi* [ɔ:Kereki?], 1332–7/Pp. Reg.: *Keky*, v. ~ *Keyke*, v. (Gy. 1: 632), 1336: *Kereki* (EH. 247). Alakváltozata **Kerek**. Belőle vált ki **Egyházaskereki**.

A *Kereki* településnév a *kerek* 'erdő' (TESz.) jelentésű földrajzi köznévből az *-i* helynévképző hozzájárulásával, morfematikus úton jött létre. Az elnevezés arra utal, hogy a településen erdő lehetett.

Kerek 'település Bihar vm. É-i részén az Értől K-re' 1284: *Kerek* (Gy. 1: 632). L. **Kereki**. Később Kiskereki, a mai rom. Cherechiu (Lelkes 317).

A *Kerek* hn. vagy a *kerek* 'erdő' (TESz.) földrajzi köznévből jött létre mikrotoponimaként, majd metonimikus úton lett a település nevévé, vagy a *Kereki* hn. redukciójával alakult *Kereki* > *Kerek* válto-

zással.
Egyházaskereki 'település Bihar vm. K-i részén az Értől K-re' 1333: *Eghazaskerequi*, 1333, 1342 (ComBih. 75, Z. 2: 11): *Eghazaskereky*, p. (Gy. 1: 632). L. **Kereki (2.)**.

A településnév a *Kereki* hn. kiegészülésével jött létre. Az eredeti elnevezéshez az *egyház* 'templomos, templommal rendelkező' (TESz.) előtag járul, mely arra utal, hogy a településnek, szomszédaival ellentétben, temploma volt.

Kisbátor 'település Bihar vm. É-i határánál, Debrecentől K-re' 1325: *Kyusbatur*, p., 1332: *Kysbatur*, p. (Gy. 1: 599). L. **Kisbátord**.

A településnév talán a *Bátor* ([1132]KronKomp: *Batur*, ÁSz. 97) személynévből alakult a *kis* megkülönböztető szerepű melléknévvel való kiegészülés útján. Az is elképzelhető, hogy a *Kisbátord* alakból

jött létre redukcióval. Az elnevezés birtoklásra utal.

Kisbátord ’település Bihar vm. É-i határánál, Debrecentől K-re’ 1279/325, 1323/325, 1325: *Kyusbaturd*, p., 1323/325: *Kyusbartud*, p. ~ *Kyusbarturd* (Gy. 1: 599). Alakváltozata: **Kisbátor**.

A településnév talán a *Bátor* ([1132]KrónKomp: *Batur*, ÁSz. 97) személynévhez kapcsolt *-d* helynévképzős **Bátord* alakból jött létre (amelyre azonban nincs adatunk), amelyhez a *kis* megkülönböztető szerepű jelzői előtag kapcsolódott. Az elnevezés így a település méretének viszonylagos méretére utal.

Kóró ’település Bihar vm. ÉNy-i részén a Berettyótól D-re’ 1335: *Chorow* (J. 282). L. **Kórógy**.

A *Kóró* településnév a *Kórógy* helynévből alakult redukció útján. Olyan helyre utal, ahol sok kóró van.

Kórógy ’település Bihar vm. ÉNy-i részén a Berettyótól D-re’ *1323: *Chorog*, *1326/327/380: *Korug* (Gy. 1: 635), 1342: *Koroug* (J. 282) ~ *Korong* [o: *Koroug*] (ComBih. 189, A. 4: 226), 1348: *Korogh* (Z. 2: 323). Alakváltozata **Kóró**. Ma psz. Berettyószentmárton mellett Ny-ra (l. Gy. i. h.).

A *Kórógy* hn. a m. *kóró* ’száraz, kemény növényi szár’ (TESz.) jelentésű fn. *-gy* helynévképzővel ellátott származéka. Tkp. értelme ’olyan hely, ahol sok a kóró’ (FNESz.). Eredetileg talán víznév volt, mely metonímiával lett a település nevévé.

Kovácsi ’település Bihar vm. ÉNy- i részén a Berettyótól É-ra’ [1291–94]: *Kuachy*, [1321]> 381>448/XV.: *Kowachy*, p., 1332–7/Pp. Reg.: *Koachi*, v. ~ *Kuachi* (Gy. 1: 635), 1349: *Koachy* (J. 283, ComBih. 190, A. 5: 290). **Apakovácsi** néven is említik. Ma psz.

Bihartordától K-re (l. Gy. i. h.).

A településnév a *kovács* 'fémek, vasak hevítésével, kalapálásával foglalkozó szakmunkás' (TESz.) foglalkozásnév *-i* helynévképzővel ellátott származéka, tehát morfológus szerkesztés eredménye. Királyi szolgálatban álló kovácsok települését jelöli (l. Gy. i. h.). Ugyanakkor elképzelhető a név személynévi előzménye is (1331: *Johannis dicti Kuach*, AnjouOkm. 2: 536).

Apakovácsi 'település Bihar vm. ÉNy-i részén a Berettyótól É-ra' [1291–94]: in *Kuachy Apa*, in v. *Apa Kuachy* (Gy. 1: 635). L. **Kovácsi**.

A településnév a *Kovácsi* helynév *Apa* ([1067]/1267: *Apa*, ÁSz. 70) személynévvel való kiegészülésének eredménye, és birtoklást fejez ki. A település a XIII. század végén a Barsa nembeli Apa birtoka, 1321-ben Kovácsi Apa fia Miklósé (Gy. i. h.).

Körösszeg 'település és vár Bihar vm. Ny-i részén a Sebes-Körös mellett' [1289]: *Keressceg*, [XIV.]/1290-re, 1321, 1324, 1326, 1326/327/380, 1327, 1341 (Cs. 1: 595, J. 285, ComBih. 76, A. 4: 91): *Kereszeg*, castr., [1291–94]: *Keruzeg*, 1313/425: *Kereszegh*, 1318/324: *Kyryzyg*, 1321: *Kyriszyg*, 1322: *Kyruzyg*, 1323, 1326/327/380, 1328/329: *Keruzeg*, 1326: *Keryzeg*, 1327/380: *Kereszeeg*, castr., 1332–7/Pp. Reg.: *Kerez*, v. (Gy. 1: 637), 1345: *Kerezeg* (EH. 247). **Szentkatalin** néven is említik. Vö. **Körös**. A mai rom. Cheresig (Lelkes 342).

A *Körösszeg* hn. a *Körös* folyónév és a *szeg* 'sarok, szöglet' (TESz.) főnévnek az összetételével, szintagmatikus szerkesztéssel keletkezett eredetileg mikronévként, s a Köröstől átkarolt szögletre utal. A településnév ebből a mikrotoponimából jöhetett létre metonimi-

kus úton (FNESz.).

[**Szentkatalin**] 'település Bihar vm. Ny-i részén a Sebes-Körös mellett' 1332–7/Pp. Reg.: *S. Catherine* ~ v. *S. Katharine* ~ v. *S. Katherine* (Gy. 1: 637). L. **Körös-szeg**.

Az elnevezés a település egyhá-zának a védőszentjéről, *Alexandriai Szent Katalin* vértanúról kapta ne-vét (MEZŐ 1996: 110/3) metoni-mikus névadással. Az elnevezést a XV. században a körösszegi *Sz. Ka-talin utca* neve tartotta fenn.

Les 'település Bihar vm.-ben Váradtól DNy-ra' 1332–7/Pp. Reg.: *Les*, v. ~ *Las* | ~**i** 1319/414/XVI.: Jo. f. Gotthardi de *Lessi* (Gy. 1: 639). Alakváltozata **Lesőj**.

A *Les* településnév talán a *Lesőj* hn. redukciójával keletkezett, hoz-záídomulva a m. *les* 'rejtett figyelő-hely' (TESz.) főnévhez. Az elneve-zés a település birtokosára utalha-tott.

Lesőj ? 'település Bihar vm.-ben Váradtól DNy-ra' [1291–94]: in *Lesuy*, 1319/414/XVI.: *Leseny* [ɔ: *Lesey*], t. ~ *Lesiny* [ɔ: *Lesiuy*] (Gy. 1: 639). L. **Les**. Ma Váradles, rom. Leș (Lelkes 629).

Az elsődleges *Lesőj* névváltozat a m. R. *Leső* (+1082: *Lesew*, ÁSz. 490) személynévnek az *-i* ~ *-j* helynévképzős származéka. Tkp. értelve 'Lesőé' (FNESz.). 1319-ben *Lesi* nemes birtoka (Gy. 1: 639). A m. *Leső* szn. a *les* 'elrej-tözve figyel' ige folyamatos mellék-névi igenévi származéka (TESz.).

Léta 1. 'település Bihar vm. kö-zépső részén Diószegtől DK-re, az Ér és a Berettyó között' 1229/550 (VRH. 90: 344): *Letha*, pr., 1291/293, 1293, 1300, 1308/313/425, 1330: *Leta*, t., p. (Gy. 1: 639). Utóbb Kis (Parvus) Kozmáról **Kozmaházá**-nak nevezik. **2.** 'tele-pülés Bihar vm.-ben Debrecentől DK-re' [1291–94], [1299 k.],

1332–7/Pp. Reg.: *Leta*, v. (Gy. 1: 639). **Nagyléta** néven is említik. Ma egyesített településként *Léta-vértes*.

A *Léta* településnév pusztá személynévből keletkezett metonimikus névadással (1202–1203/cr 1500: *Leta*, ÁSz. 490). Az elnevezés birtoklásra utal.

Kozmaháza ’település Bihar vm. középső részén Diószegtől D-re, a Berettyó és az Ér között’ [1291–94]: v. Cosme, 1300: *Cosmam apud domum suam*, 1327: *Cozmahaza*, p. (Gy. 1: 636). KÁZMÉR az első adatot *Kozmafalva* formában rekonstruálja (1970: 169).

A *Kozmaháza* településnév a *Kozma* (1113: *Cosma*, 1138/1329: *Cuzma*, ÁSz. 223) személynév és a *ház* ’lakóhely, otthon, település’ (TESz.) birtokos személyjeles alakjának az összetételéből keletkezett szintagmatikus szerkesztéssel. A

település Gutkeled nb. Kis (Parvus) Kozma házáról kapta a nevét (Gy. 1: 636). Az elnevezés birtoklásra utal.

Nagyléta ’település Bihar vm.-ben Debrecentől DK-re’ 1332–7/Pp. Reg.: *Nagleta*, v. (Gy. 1: 639). L. **Léta (2.)**.

A *Nagyléta* hn. a *Léta* településnévből a *nagy* jelzői előtag hozzákapcsolódásával, kiegészüléssel jött létre. Az előtag a település viszonylagos méretére utal.

Lomb ’település Bihar vm. É-i részén Debrecentől Ny-ra’ 1213/550, 1235/550: *Lomb*, v. (Gy. 1: 640, VRH. 90: 349, az utóbbi más lokalizálási lehetőséggel is). Alakváltozata **Lombi**.

A *Lomb* településnév pusztá személynévből (1212: *Lomb*, ÁSz. 496) keletkezett metonimikus névadással. Az elnevezés birtoklást fejez ki.

Lombi ’település Bihar vm. É-i

részén Debrecentől Ny-ra' 1282: *Lombi*, t. (Gy. 1: 640). L. **Lomb**.

A *Lombi* településnév a *Lomb* helynévből az *-i* helynévképzővel történő bővülése útján jött létre.

Macs 1. 'település Bihar vm. É-i részén Debrecentől É-ÉNy-ra' 1282, 1284 [: 1285], 1311, 1322, 1323, 1332-7/Pp. Reg.: *Moch*, v., p., [1291-94]: *-och*, v., 1332-7/Pp. Reg.: *Mach* | ~i *1219/550 (VRH. 96: 374): *castrenses Dubukaj de v. Mochy* (Gy. 1: 640). **Nagymacs** néven is említik.

A *Macs* településnév pusztaszemélynévből (1211: *Moch*, ÁSz. 557, 1228/491: *Mach*, ÁSz. 504) keletkezett metonimikus névadással. GYÖRFFY szerint kun telephely volt (Gy. 1: 589). Az elnevezés birtoklást fejez ki.

Nagymacs 'település Bihar vm. É-i részén Debrecentől É-ÉNy-ra' 1322: *Nog Moch* (Gy. 1: 640). L. **Macs**.

A *Nagymacs* hn. a *Macs* településnévből a *nagy* jelzői előtag hozzájárulásával, kiegészülés útján jött létre. A *Nagymacs* előtagja a *Kismacs* előtagjával áll korrelációban. Ez utóbbi település Szabolcs vm.-hez tartozott.

Marja 'település Bihar vm. középső részén a Berettyó közelében' 1277/282: *inter Mariam et Wodosa*, [1291-94], 1332-7/Pp. Reg., 1341: *Maria*, v., p., (Gy. 1: 641). Később két falura szakadt, ezeket **Újmarja** és **Ómarja** néven említik.

Elképzelhető, hogy a nevét *Mária* (1171: *Maria*, ÁSz. 518) nevű birtokosáról kapta, s birtoklásra utalt (FNESz. *Kismarja*). Ugyanakkor az is lehetséges, hogy a település templomának védőszentjéről Szűz Máriáról kaphatta a nevét (MEZŐ 1996: 223). Mindkét esetben metonimikus névadásról beszélhetünk.

Ómarja ’település Bihar vm. középső részén a Berettyó közelében’ 1322, 1332–7/Pp. Reg., 1341, 1342, 1348: *Omaria*, v., p. (Gy. 1: 641, Z. 2: 323). L. **Marja**.

Marja település birtokmegosztással két részre szakadt, amelyek neve a *Marja* névalakhoz illesztett megkülönböztető jelzővel jött létre a településrész alakulásának idejére utalva, kiegészüléssel. *Új-* és *Ómarja* előtagjai egymással korrelációban állnak.

Újmarja ’település Bihar vm. középső részén a Berettyó közelében’ [1291–94]: *Maria noua*, 1332–7/ Pp. Reg.: *Vymaria* ~ *Vinum* (Gy. 1: 641). L. **Marja**.

Marja település birtokmegosztással két részre szakadt, amelyek neve a *Marja* névalakhoz illesztett megkülönböztető jelzővel jött létre, s a településrész alakulásának idejére utalva, kiegészüléssel. *Új-* és *Ómarja* előtagjai egymással korre-

lációban állnak.

Megyer ’település Bihar vm. Ny-i részén az Ölyvös és a Kutas patak között’ 1220/550: *Megyer*, v. (Gy. 1: 642, VRH. 94: 367).

Tékmegyer néven is említik. Ma psz. Furta és Mezősas között.

A helynév a *Megyer* törzsnévből jött létre metonimikus úton. Az elsődleges névváltozat a vegyes hangrendű *mogyer* volt. Ebből két irányú hangrendi kiegyenlítődéssel kialakult a *megyer* törzsnévi és a *magyar* népnévi forma (TESz.). Az elnevezés arra utal, hogy a falu a Megyer törzsbéliek települése volt.

Tékmegyer ’település Bihar vm. Ny-i részén a Kutas és az Ölyvös patak között’ 1273/397/477: *Teek Meger*, v. (Gy. 1: 642). L. **Megyer**.

A *Tékmegyer* településnév a *Megyer* helynévből a *Tek* (1211: *Thec*, ÁSz. 742) személynévvvel való kiegészülés útján jött létre. Az elnevezés birtoklásra utal.

Mihály 'település Bihar vm. É-i részén Szatmár vm. határánál' 1270: *Michal*, pr. (Gy. 1: 644). L. **Nagymihály**. Ma Érmihályfalva, rom. Valea lui Mihai (Lelkes 191).

A *Mihály* településnév metonimikus névadással keletkezett a *Mihály* (1121/1420: *Michal*, ÁSz. 542) személynévből, és birtoklásra utal.

Nagymihály 'település Bihar vm. É-i részén Szatmár vm. határánál' 1284, [1291–94], 1332–7/Pp. Reg., 1342 (ComBih. 347, A. 4: 229): *Nogmihal*, v., [1291–94], 1312, 1327/ 469, 1329/358, 1332–7/Pp. Reg.: *Nogmyhal*, p., v., 1312: *Nogmichal*, 1323: *Nog Myhal*, 1326/327/Más.: *Nogmyhaly*, 1326/XVIII.: *Nagy Mihály*, 1327/469: *Nagmyhal*, 1327/ Más.: *Nogmihaly*, 1332–7/ Pp. Reg.: *Nagmehal*, v. ~ *Noghmihal*, v. ~ *Nochmihal* (Gy. 1: 644), 1314 [f: 1344]: *Nogmichal* (AnjouOklt. 3: 248/553, 362/818 és

819 között) ~ *Nogmichael* (AnjouOklt. 3: 359/812 és 813 között), (AnjouOklt. 3: 156/339, AnjouOklt. 11: 157/332, AnjouOklt. 7: 213/459, AnjouOklt. 11: 65/125). Kristó az 1326/327/Más: *Nogmyhaly* (Gy. 1: 644), 1338/396: *Nagmihal* (Cs. 1: 599, ComBih. 347, Károlyi 1: 130, 135). Korábban **Mihály** néven is említik.

A *Nagymihály* településnév a *Mihály* helynévből, a *nagy* jelzői előtaggal való kiegészülés útján jött létre. 1291–94-ben a település már két faluból állt, az egyik birtokosa Mihály (Gy. 1: 644). Az előtag megkülönböztető szerepű, a település nagyságára utal, de autonim névpárjára nincs adatunk.

Monostor 'település és monostor Bihar vm. É-i részén Debrecen-től É-ra' [1308 k.], 1347 (J. 304): *Monustur*, p., 1332–7/Pp. Reg.: *Monostor*, v. (Gy. 1: 645). **Szólátmonostora** néven is említik.

Ma ilyen néven psz. Debrecentől É-ra.

A településnév a *monostor* 'kolostor' (TESz.) jelentésű főnévből keletkezett metonimikus úton. Az elnevezés arra utal, hogy a településen monostor, mégpedig [Gutkelend nb.] Apaj monostora állt (Gy. 1: 645). A névadó monostora és temploma a Gutkeled nemzetség Apaj alágának temetkezési helyéül szolgált (JAKÓ i. h.).

Szólátmonostora 'település és monostor Bihar vm. É-i részén Debrecentől É-ra' 1325: *Zolathmunustura*, p., 1329>376: *Zoladmonustra*, p. (Gy. 1: 645). L. **Monostor**.

A hn. a *Monostor* településnévből a *Szólát* (1216/1550: *Zoulat*, ÁSz. 854) személynévvel való kiegészülés útján, és az *-a* birtokos személyjellel való bővüléssel keletkezett, mely a birtoklás tényét hangsúlyozza. Ugyanakkor az sem

zárható ki, hogy a név közvetlenül a személynév és a birtokos személyjeles építmény nevének összetételével mikronévből metonímiával jött létre. Az alapjául szolgáló személynév valószínűleg szláv eredetű (FNESz. *Szólád*).

Oláhtelek 'település Bihar vm. középső részén Telegdtől ÉK-re' +1283: *Olahteluk*, p. (Gy. 1: 647), 1336: *Olahteleek*, p. (ComBih. 236, DocVal. 76). Alakváltozata **Oláhtelke**.

Az *Oláhtelek* hn. a m. *oláh* 'román' (TESz) népnév és a *telek* 'birtok, faluhely, szántásra alkalmas, trágyázott föld' (TESz.) jelentésű földrajzi köznév összetételéből keletkezett szintagmatikus szerkesztéssel. Román népelemre utaló helynév (Gy. 1: 647).

Oláhtelke 'település Bihar vm. középső részén Telegdtől ÉK-re' 1324: *Olahteluke*, p. (Gy. 1: 647). L. **Oláhtelek**.

Az *Oláhtelke* hn. az *Oláhtelek* településnévből az *-e* birtokos személyjellel való bővülés útján keletkezett. Emellett elképzelhető, hogy közvetlenül a népnév és a birtokos személyjeles földrajzi köznév összetételével, szintagmatikus szerkesztéssel jött létre. Az elnevezés birtoklásra utal.

Olaszi 'település Bihar vm. ÉK-i részén Székelyhídtól DK-re' [1291–94]: *Olozy*, v., 1325, 1350 (EH. 700): *Olasy*, v., 1332–7/Pp. Reg.: *Olazi*, v. ~ *Olassi*, v. (Gy. 1: 648), 1349: *Vlasci* (EH. 700). **Engolaszi** néven is említik. A mai rom. Olosig (FNESz. *Érolaszi*, Lelkes 191).

Az *Olaszi* hn. az *olasz* 'újlatin nyelvet beszélő személyek' (TESz.) népnévnek és az *-i* helynévképzőnek az összekapcsolásával jött létre morfematikus szerkesztéssel. Az elnevezés vallon telepésekre utal (FNESz.).

Engolaszi 'település Bihar vm. ÉK-i részén Székelyhídtól K-re' [1291–94]: *Engolozy* (Gy. 1: 648).

L. **Olaszi**.

Az *Engolaszi* településnév az *Olaszi* településnévből az *Eng* megkülönböztető szerepű településnévi előtaggal való kiegészülés útján jött létre. Az elnevezés motívációja, hogy lakói a Nagyolaszi közelében fekvő szerémségi Engről érkeztek (Gy. 1: 648).

Ambreus ~ Orbános 'település Bihar vm.-ben, talán Várad és Szeben között feketett' *1273/392/477: *Ombereus*, v. (Gy. 1: 594), 1335: *Vrbanus*, p. (J. 348, ComBih. 341, A. 3: 130), 1340: *Urbanus*, p. (A. 4: 30). **Orbánostekek** néven is említik.

Az *Ambreus ~ Orbános* hn. puszta személynévből (1202–1203/Cr 1500: *Ambreus*, [1067]/1267: *Ombreus*, ÁSz. 61) keletkezett metonimikus úton. Az

Urbanus alakok talán a latin *urbanus* szóval való hangalaki hasonlóság miatt jöhettek létre, tehát eltorzult formának tekinthetők. Az elnevezés birtokviszonyt fejez ki.

Ambreustelek ~ Orbánostelek
'település Bihar vm.-ben, talán Várad és Szeben között fekkent'
1340: *Vrbanusteluk*, p. (ComBih. 341, A. 4: 29). Alakváltozata **Orbánostelke. L. Orbános.**

Orbánostelek hn. az *Orbános* településnévnek a *telek* 'birtok, falurész, szántásra alkalmas trágyázott föld' (TESz.) jelentésű földrajzi köznévként a birtokos személyjeles alakjával való kiegészülésével jött létre. Az sem elképzelhetetlen, hogy közvetlenül a személynév (*Ambreus* ~ *Ombreus*, ÁSz. 61) és a földrajzi köznévként összetételéből keletkezett szintagmatikus szerkesztéssel. Az elnevezés birtoklást fejez ki.

Oros 'település Bihar vm. közpénstörvényén Cséffától K-re' 1279:

Vrws, v. (Gy. 1: 649), 1343: *Vrws*, t. (ComBih. 239, Z. 2: 54). L. **Orosi.**

Az *Oros* településnév a m. R *Oros* személynévből ([1113]/ KrónKomp: *Uros*, ÁSz. 782) keletkezett metonimikus úton. Az alapjául szolgáló személynév vagy a személynévként is alkalmazott m. *úr* köznévből képződött, vagy a m. *orvos* köznévként R., N. *urus* változatával azonos (FNESz.).

Orosi 'település Bihar vm. közpénstörvényén Cséffától K-re' 1284: *Vrusi*, v., [1291–94], 1314: *Wrusy*, p. (Gy. 1: 649). Alakváltozata **Oros.**

Az *Orosi* településnév az *Oros* helynév *-i* helynévképzővel való bővülése útján jött létre, vagy közvetlenül az *Oros* személynév (1222/1344: *Oros*, ÁSz. 605) és az *-i* helynévképző összekapcsolódásával, morfológiai úton.

Ósi 'település Bihar vm.-ben Várad mellett Ny-on, a Körös part-

ján' 1261/350, 1284: *Ewsy*, p., t., 1324>360, 1329 (Buny. 3: 388): *Eusy*, p., 1324>360, 1326>360, 1332–7/Pp. Reg.: *Eusi*, p., v., 1332–7/Pp. Reg.: *Evsi*, v. (Gy. 1: 650), 1341: p. *Ewsy* alio nomine *Teluky* (J. 313, ComBih. 162, A. 4: 91). L. **Telki**. Ma psz. Nagyvárad mellett Ny-ra.

Az *Ősi* településnév a m. R. *Ős* (1228/1491: *Ews*, ÁSz. 294) szn. *-i* helynévképzős származéka, tehát morfológus szerkesztés eredménye. Az alapjául szolgáló személynév etimológiailag azonos a mai m. *ős* 'előd' (TESz.) jelentésű szóval. Az elnevezés birtoklásra utal, tkp. értelmé 'Ősé' (FNESz.).

Teleki 'település Bihar vm.-ben Várad mellett Ny-on, a Körös partján' 1341: *Ewsy* alio nomine *Teluky* (J. 313, ComBih. 162, A. 4: 91). L. **Ősi**.

A településnév a *telek* 'birtok, falurész, szántásra alkalmas trágyá-

zott föld' (TESz.) jelentésű földrajzi köznévből az *-i* helynévképző hozzájárulásával alakult, morfológus szerkesztés eredménye.

Pályi 1. 'település és monostor Bihar vm.-ben Debrecentől D–DK-re' 1220/550, *1222/550 (VRH. 109: 435), 1234 k./XV., [1291–94], 1294/Cod., 1294/458: *Pauli*, mon., v., [1270 k.]: *Pauly* (Gy. 1: 650).

Alakváltozata **Pályi (1.) Nyírpályi** néven is említik. Egy-egy része

Majspályija és

Ernyefiaistvánpályija nevet viselt.

A mai **Monostorpályi. 2.** 'település Bihar vm.-ben Váradtól É-ra' [1291–94], 1332–7/Pp. Reg.: in v. *Pauli* (Gy. 1: 651). Alakváltozata

Pályi (2.). Felpályi néven is említik.

A mai rom. *Paleu* (FNESz. *Hegyközpályi*).

A *Pályi* hn. a *Pál* ([1113]/KrónKomp: *Paul*, ÁSz.

618) személynévnek az eredetileg birtoklást kifejező, itt már helynév-

képzőként szereplő *-i* morfémás származéka (FNESz. Monostor-pályi). Az elnevezés birtoklásra utal, és morfeumatikus szerkesztés eredménye.

Felpály 'település Bihar vm.-ben Váradtól É-ra' [1291–94]: *Fulpaul* (Gy. 1: 651). L. **Felpályi, Pályi (2.)**.

A településnév a *Pály* helynévből alakult a *fel* megkülönböztető szerepű előtaggal való kiegészülés után.

Majspályija 'település Bihar vm.-ben Debrecentől D–DK-re' 1322: *Moyspaulia*, p. (Gy. 1: 650). L. **Pályi (1.)**.

A településnév a *Pályi* településnév *-ja* birtokos személyjeles alakjához (bővülés) kapcsolt *Majs* (1213: *Moys*, ÁSz. 563) személynévvel való kiegészüléssel jött létre, és birtoklásra utal. A falu Moys fiaié, Moysé és Elleusé volt (Gy. i. h.). Ezzel egy időben jött létre egy má-

sik birtokoshoz köthetően az *Ernefiaistvánpályija* névalak is.

Ern(y)efiaistvánpályija 'település Bihar vm.-ben Debrecentől D–DK-re' 1322: *Ernefyastephanpaulia*, p. (Gy. 1: 650). L. **Pályi**.

Az *Ern(y)efiaistvánpályija* hn. a *Pályi* településnév *-ja* birtokos személyjeles alakjához (bővülés) kapcsolt *Erne fia István* birtokost jelölő névrésszel kiegészülve jött létre. Az első névrész Ákos nb. *Erne fia István* nevét őrizte meg (Gy. 1: 651).

Nyírpályi 'település Bihar vm.-ben Debrecentől D–DK-re' 1219/550 (VRH. 109: 435): *Jo-is de v. Pauli de Nyr*, 1332–7/Pp. Reg.: *Nirpali*, v. ~ *Nyrpali*, v. ~ *Nyrypauk* ~ *Nirpasi*, v. (Gy. 1: 651). Alakváltozata **Nyírpály**. L. **Pályi (1.)**. Vö. **Nyír**.

A *Nyírpályi* településnév a *Pályi* helynévből a *nyír* 'nyíres, nyírfaer-

dó' (TESz.) jelentésű, megkülönböztető szerepű jelzői előtaggal történt kiegészüléssel jött létre. Az előtag a nyírségi tájra utal.

Nyírpály 'település Bihar vm.-ben Debrecentől D–DK-re' [1291–94]: *Nyrpaul* (Gy. 1: 650). L. **Nyírpályi, Pályi (1.)**.

A településnév a *Nyírpályi* településnévből redukció útján jött létre, vagy a *nyír* (TESz.) és a *Pályi* helynév összetételéből keletkezett kiegészüléssel. Az is elképzelhető, hogy közvetlenül a *Paul* ([1113]/KrónKomp: *Paul*, ÁSz. 618) személynévből a *nyír* előtag hozzájárulásával jött létre szintagmatikus szerkesztéssel.

Felpályi 'település Bihar vm.-ben Váradtól É-ra' 1327: *Fel Pauli*, 1332–7/Pp. Reg.: *Felpali* ~ *Selpali*, 1333 (A. 3: 55), 1334 (J. 317), 1338: *Felpaly* (Gy. 1: 651). Alakváltozata **Felpály**. L. **Pályi (2.)**.

A hn. a *Pályi* helynévből alakult

a *fel* megkülönböztető szerepű előtaggal való kiegészülés útján. Az előtag a település viszonyított elhelyezkedésére utal.

Pály 'település Bihar vm.-ben Váradtól É-ra' *1229/550: *Paulum* et *Petrum* de v. *Paul* (Gy. 1: 651, VRH. 109: 434). Inkább csak írásbeli névváltozat lehetett. L. **Pályi (2.)**.

A *Pály* hn. a *Pál* ([1113]/KrónKomp: *Paul*, ÁSz. 618) személynévből alakult metonimikus névadással. Az elnevezés birtoklást fejez ki.

Panasz 'település Bihar vm. Nyíri részén Kölesértől É-ra' +1214/334: *Ponoz*, m. (Gy. 1: 651, VRH. 113: 460, az adat pontos lokalizálása nélkül), 1347: *Pariaz*, v. (ComBih. 213). L. **Mezőpanasz**.

A településnév valószínűleg személynévi eredetű (1435: *Panasz*, FEHÉRTÓI 1971: 234), tehát metonimikus úton alakulhatott.

Mezőpanasz 'település Bihar vm. Ny-i részén Kölesértől É-ra' 1332–7/Pp. Reg.: *Mezevpanas*, v. ~ *Mezevpanaz*, v. ~ *Meseupanas*, v. ~ *Mezeupaz*, v. ~ *Meukaraz*, v. | ~i 1332–7/Pp. Reg.: St. sac. de v. *Mezeppanasi* (Gy. 1: 651). Korábban **Panasz** néven említik. Ma *Mezőpanasz* néven psz. Geszt mellett DK-re (Gy. i. h.).

A településnév a *Panasz* helynévből a *mező* 'sík terület, szántó-föld' (TESz.) jelentésű főnévvel való kiegészülés útján alakult. A megkülönböztető szerepű előtag a Mezősrege utal (FNESz.).

Pap 'település Bihar vm.-ben, Okány környékén feketett' *1261/350: *Pop*, p. (ComBih. 245, Z. 1: 11). L. **Papi**.

A településnév a *pap* foglalkozásnévből alakult metonimikus úton. Az elnevezés arra utal, hogy a település egykori birtokosa egyházi személy volt (FNESz.). Ugyanak-

kor az is elképzelhető, hogy puszta személynévből (+1082/XIII.: *Pap*, ÁSz. 613) jött létre metonimikus névadással.

Papi 'település Bihar vm.-ben, Okány környékén feketett' 1284/364/379: *Popy*, p. (ComBih. 245, Z. 1: 55–6). Alakváltozata **Pap**.

A településnév a *Pap* helynévből az *-i* helynévképzővel való bővülés útján jött létre, vagy azzal párhuzamosan, a *pap* foglalkozásnévből az *-i* helynévképző hozzájárulásával, morfológiai úton jött létre.

Pata 'település Bihar vm.-ben, pontos helye ismeretlen' [1291–94], 1332–7/Pp. Reg.: *Pata*, v. (Gy. 1: 652).

A településnév puszta személynévből (1211: *Pata*, ÁSz. 615) alakult metonimikus úton. Az alapjául szolgáló személynév talán összefügg a csag. *bota* 'újszülött teve, tevecsikó' jelentésű főnévvel

(FNESz. *Gyöngyöspata*).

Pete 'település Bihar vm.-ben, helye ismeretlen, Vadaszttal együtt említik' 1280: *Pethe*, p., t. (Z. 1: 45). JAKÓ **Patá**-val azonosítja, és *Petha* formában közli (J. 316).

A településnév a *Pete* (1138/1329: *Pete*, ÁSz. 628) személynévből alakult metonimikus úton. A szn. alapja a *Péter* szn. volt.

Patafa 'település Bihar vm. DNy-i részén Kölesértől K-re' 1332–7/Pp. Reg.: *Pathafa*, v. (Gy. 1: 652). L. **Patafája**.

A településnév a *Patafája* településnévből jött létre a birtokos személyjel redukciójával.

Patafája 'település Bihar vm. DNy-i részén Kölesértől K-re' [1291–94]: *Patafaya*, 1332–7/Pp. Reg.: *Pathafaia* ~ *Pathafaya* ~ *Pachafaya* (Gy. 1: 652). Alakváltozata **Patafa**.

A településnév a *Pata* (1211: *Pata*, ÁSz. 615) személynév és a *fa*

'erdő' (TESz.) jelentésű földrajzi köznévből birtokos személyjeles alakjának az összetételéből keletkezett, eredetileg mikronévként, amely metonimikus úton lett a település nevévé. Az elnevezés birtoklásra utal.

Pelbárt- ~ Privárthida 'település Bihar vm. középső részén a Berettyó mellett' 1277/282: p. *Priuarthyda* vel *Vodosa*, 1280: p. *Wodozt* al. nom. *Priuarthyda*, 1282: *Priuarthyda*, p., [1291–94]: *Priuardhyda*, [1291–94], 1308/313/425: *Priuardhyda* (Anjou Oklt. 2: 153/340), 1308/313//XVIII.: *Priuardhida*, v. (AnjouOklt. 2: 153/340) ~ *Primardhida* (AnjouOklt. 2: 153/340), 1310: *Priuarthida* (AnjouOklt. 2: 431/ 995), 1316: *Priuarthyda* (AnjouOklt. 4: 110/282), 1323: *Priuarhida* (AnjouOklt. 7: 253/545) (AnjouOklt. 2: 437/1009, AnjouOklt. 8: 102/192, AnjouOklt.

11: 159/335, AnjouOkt. 11: 64/122), 1323: *Priuardhida*, v., 1297: p. *Prebarthyda* al. nom. Wodozth, 1308/313/425: Privardhyda, t., 1310: *Privarthyda*, p., 1322: *Plebarthyda*, p. ~ *P(ri)uarthyda*, t. ~ *P(ri)uardhyda*, t., 1324: *Plebrathyda*, v., 1327: *Pelbarthida*, p. ~ *Perbathyda*, p., 1332–7/Pp. Reg.: *Perbarthida*, v. ~ *Pebarthida* ~ *Perehardida* (Gy. 1: 652). L. **Vadasa, Vadaszt.**

A településnév a Pelbárt (1216/1550: *Priuarti*, ÁSz. 655) személynévnek és a *híd* főnév –a birtokos személyjeles alakjának az összetételéből keletkezett (FNESz.) elsődlegesen mikronévként, amely metonimikus úton lett a település nevévé. Gutkeled nb. Privartus ispán öröklött birtoka, ahol a Berettyón átvezető hidat építették.

Vadasa ’település Bihar vm. középső részén a Berettyó mellett’ 1277/282: p. *Priuarthyda* vel

Wodosa ~ *Vodosa* (Gy. 1: 652). L. **Pelbárthida.**

A településnév személynévből (1213/1550: *Vodasa*, ÁSz. 823) alakult metonimikus névadással. Az elnevezés birtoklásra utal.

Vadaszt ’település Bihar vm. középső részén a Berettyó mellett’ 1216/550 (VRH. 150: 660): *Vodozt*, v., 1280: p. *Wodozt* al. nom. *Priuarthyda*, 1283, 1297: *Wodozth*, t., p. (Gy. 1: 652), 1333: *Wodoz* (EH. 734). L. **Pelbárthida.**

A településnév talán a *vadász* főnév és a –d helynévképző összetételéből keletkezett. A szóvégi sz mássalhangzó a helynévképzőt zöngétlenítette, s ez az alak rögzült.

Pércs 1. ’település Bihar vm. É-i részén Debrecentől D-re’ [1270]/282, 1282, [1291–94]: *Peerch*, v., [1291–94], 1314, 1318, 1323/332/345, 1323/345, 1332–7/Pp. Reg., 1335, 1342 (A. 4: 226–30): *Perch*, v., p., 1317/327,

1322/327: *Peeyrch*, 1323: *Peyrch* (Gy. 1: 653), 1314/345: *Perch* (AnjouOklt. 3: 384/867, 384/868, 7: 80/157, AnjouOklt. 7: 213/459).

Két részét **Egyházas-** és **Egyházatlanpércs** néven is említik.

A XV. századtól (1415) jelenik meg a *Mikepércs* névforma, de az alapjául szolgáló *Mike* személynév már itt is szerepel (1323: Prentth f. Myke nob. de Peyrch). **2.** 'település Bihar vm. É-i részén Debrecentől K-re' [1291–94], 1312/XVIII., 1338 (Cs. 1: 619, J. 323, Z. 1: 531): *Perch*, t., v. (Gy. 1: 653), 1339>340: *Perch* (AnjouOklt. 3: 101/213, 23: 206/426). **Belpércs** néven is említik. Ma *Vámospércs*.

A településnév a *Pér* (1270: *Peer*; ÁSz. 627) személynév –cs kicsinyítőképzővel ellátott alakjából alakult metonimikus névadással. Az elnevezés birtoklásra utal.

Egyházaspércs 'település Bihar vm. É-i részén Debrecentől D-re'

1347: *Eghazas Perch*, p. (Cs. 1: 619, J. 322, A. 5: 108). L. **Pércs (1.)**.

Pércs település kettéosztódásakor az *egyházás* 'templomos, templommal rendelkező' (TESz.) megkülönböztető szerepű jelzői előtag hozzákapcsolódásával, kiegészüléssel jött létre. Előtagja korrelációban áll *Egyházatlanpércs* előtagjával.

Egyházatlanpércs 'település Bihar vm. É-i részén Debrecentől D-re' 1347: *Eghaziathlan Perch*, p. (Cs. 1: 619, J. 322, A. 5: 107) ~ *Eghazathlan Perch*, p. (A. 5: 107). L. **Pércs (1.)**.

Pércs település kettéosztódásakor az *egyházatlan* 'templommal nem rendelkező' (TESz.) megkülönböztető szerepű jelzői előtag hozzákapcsolódásával, kiegészüléssel jött létre. Előtagja korrelációban áll *Egyházaspércs* előtagjával.

Belpércs 'település Bihar vm. É-i részén Debrecentől K-re' [1291–

94]: *Belperch* (Gy. 1: 653). L. **Pércs (2.)**.

A *Pércs* településnévből a *bel* 'belső' (TESz.) jelentésű viszonyított elhelyezkedést jelölő elem hozzákapcsolódásával jött létre, kiegészülés eredményeként.

Petri 'település Bihar vm. ÉK-i részén az Értől Ny-ra' 127[8]: *Petury*, v. (Buny. 2: 372), [1291–94]: *Petri*, v. (Gy. 1: 654), 1338/396: *Peturi* (Cs. 1: 620, Károlyi 1: 130). L. **Gálospetri**.

A településnév a *Péter* (1141–61: *Peter*, ÁSz. 630) személynévnek a birtoklást kifejező *-i* képzős származékából alakult metonimikus névadással.

Gálospetri 'település Bihar vm. ÉK-i részén az Értől Ny-ra' [1291–94]: v. *Petri* in *Nyr*, ... *v. *uxoris Galus*, 1321: *Galuspetury*, p., 1322/323: *Galuspetri*, t. (Gy. 1: 654), 1336: *Galospetri*, p. (ComBih. 129), 1342: *Galuspetry*

(ComBih. 129, Z. 2: 12). **Petri** néven is említik.

A településnév a *Petri* helynévből a megkülönböztető szerepű *Gálos* (1177 k., 1219/550: *Gallus*, *Galus*, ÁSz. 323–4) személynévi előtag hozzákapcsolásával, kiegészülés útján jött létre. Megkülönböztető nevét *Gálos* nevű birtokosáról nyerte (FNESz.).

Pósa 1. 'település Bihar vm.-ben Váradtól D-re' 1319/323//XVI.: p-em *Pousam* vocatam, 1319/323//XVI., 1319/414/XVI., 1323/581/XVI.: *Pousa*, p., t., 1323/581/XVI.: *Poussa*, p., 1332–7/Pp. Reg.: *Povsa* ~ *Pansa* ~ *Pasa*, v. ~ *Porsa* (Gy. 1: 655), 1319: *Pousa*, 1319/323//XVI.: *Povsa* (Anjou Oklt. 5: 190/481, 7: 232/498) ~ *Póysa* (AnjouOklt. 7: 232/498) (AnjouOklt. 5: 190/480, 190/481, 193/488). **Pósalaka** néven is említik. A mai rom. Păușa (FNESz. *Váradpósa*, Lelkes 629). **Pósa 2.**

'település Bihar vm. középső részén a Berettyó mellett' 1277/282: *Posa* (Gy. 1: 655). L. **Pósatövise**. Ma hn. Pelbárthidától ÉK-re (Gy. i. h.).

A településnév a *Pósa* (1181/XVI., 1181: *Posa ~ Pousa*, ÁSz. 645) személynévből keletkezett, metonimikus névadás útján. Az első település esetében az is elképzelhető ugyanakkor, hogy a *Pósalaka* településnévből jött létre ellipszissel. Az elnevezés birtoklásra utal.

Pósalaka 'település Bihar vm.-ben Váradtól D-re' [1291–94]: *Posalaka* (Gy. 1: 655). L. **Pósa (1.)**.

A településnév a *Pósa* (1181/XVI., 1181: *Posa ~ Pousa*, ÁSz. 645) személynév és a *lak* 'szállás-hely, udvarhely, lakóhely, település' (TESz.) jelentésű földrajzi köznévből *-a* birtokos személyjeles alakjának összetételéből szintagmatikus szerkesztéssel keletkezett. Az elnevezés

birtoklásra utal.

Pósatövise 'település Bihar vm. középső részén a Berettyó mellett' 1308/313/425: *Paussathyuisse*, p., 1313/425: *Possathyuisse*, p. (Gy. 1: 655), 1308/313/425: *Posathyuse* (AnjouOkt. 2: 153/340), 1313/425/XVIII.: *Posatiucze* (AnjouOkt. 3: 284/633). **Pósa (2.)** néven is említik.

A hn. a *Pósa* településnévnek a *tövis* 'tüskés növény' (TESz.) jelentésű főnév *-e* birtokos személyjeles alakjával való bővülésével jött létre. Az is elképzelhető, hogy párhuzamosan fejlődött a *Pósa* (1181/XVI., 1181: *Posa ~ Pousa*, ÁSz. 645) személynév és a *tövis* 'tüskés növény' (TESz.) jelentésű főnév *-e* birtokos személyjeles alakjának az összetételéből. Az utótag arra utal, hogy a területen sok tüskés növény lehetett.

Sámson 'település Bihar vm. É-i részén Debrecentől ÉK-re' [1291–

94]: *Samsun*, 1324, 1335 (Németh P. 172, Károlyi 1: 114): *Samson* (Gy. 1: 658). Osztódásával alakult ki **Túr-** és **Szalóksámson**. Ma Hajdúsámson.

A településnév a *Sámson* (1138/329: *Samsun*, ÁSz. 690) személynévből keletkezett metonimikus úton. Az elnevezés birtoklást fejez ki.

Túrsámson 'település Bihar vm. É-i részén Debrecentől ÉK-re' 1310, 1312/XVIII., 1318, 1332–7/Pp. Reg., 1347 (A. 5: 22): *Tursamson*, v., p., [1326 k.]: *Tursamsum*, v., 1332–7/Pp. Reg.: *Cursansa*, v. (Gy. 1: 658), 1338: *Twrsampson* (J. 334, Z. 1: 532). Alakváltozata **Túrsámsona**. L. **Sámson**.

A *Túrsámsona* helynévből keletkezett az *-a* birtokos személyjel eltűnésével, redukció útján.

Túrsámsona 'település Bihar vm. É-i részén Debrecentől ÉK-re'

1213/550: *Tumsansuna* [o: *Tursamsuna*] (Gy. 1: 658), 1347: *Tursamson* (AnjouOklt. 2: 431/995, 3: 101/213, 5: 57/117, AnjouOklt. 11: 76/150). L. **Sámson**.

A településnév a *Sámson* helynév és a szláv eredetű **Túr* (**Tur* tkp. 'östulok') személynév összeteleként kiegészüléssel keletkezett. Az előtag a legősibb szláv személynévek közé tartozik (FNESz. *Hajdúsámson*). Az elnevezés birtoklást fejez ki, amire az *-a* birtokos személyjel is utal.

(S)zarám 'település Bihar vm. középső részén Telegdtől DNy-ra' 1236, 1249: *Zaram*, v., t. (Gy. 1: 666). L. **Szaránd**.

A településnév szláv eredetű személynévből keletkezett metonimikus úton. Az alapjául szolgáló személynévhez vö. szb.-hv. *Svaranić* szn. < : **Svaran* szn.; cseh *Svařeň* hn. < : **Svařen* szn. (FNESz. *Szaránd*).

(S)zaránd ’település Bihar vm. középső részén Telegdtől DNy-ra’ 1332–7/Pp. Reg.: *Zarand*, v. ~ *Zaland*, v. ~ *Garand*, v. ~ *Zarad*, v. (Gy. 1: 666). Alakváltozata **Szarám**. A mai rom. Sărand (Lelkes 542), m. *Szaránd*.

A településnév a *Szaram* helynévből a *-d* helynévképzővel való bővülés útján jött létre. Az eredeti alak szóvégi *m* mássalhangzója a *d* helynévképzőhöz hasonult, *m > n* hangváltozás zajlott le.

Salamon ’település Bihar vm. középső részén a Berettyótól D-re’ *1214/550 (VRH. 132: 560): *Solomun*, t., 1342: *Salamon* (Gy. 1: 657). **Szodos** néven is említik. Ma ilyen néven psz. Hencida határában és hn. Bojt határában ÉNy-on (Gy. i. h.).

A településnév személynévből ([1067]/1267: *Salamon*, ÁSz. 687) alakult metonimikus úton, és birtoклást fejez ki.

Szodos ’település Bihar vm. középső részén a Berettyótól D-re’ 1342: *Zodus* f. *Zodus* de Salamon, [1291–94]: *Zudus*, v. (Gy. 1: 657).

L. **Salamon**.

A településnév személynévből keletkezett metonimikus úton. Névadója Salamon falu birtokosa, *Zodus* adorjáni várnagy fia, *Zodus* volt (Gy. 1: 624).

Sarkad ’település Bihar vm. DNy-i sarkában’ 1226/550 (VRH. 136: 580): *Surcud*, 1332–7/Pp. Reg.: *Sarkad*, v. ~ *Gargad* ~ *Garkad*, v. (Gy. 1: 659). Alakváltozata **Sarkadi**.

A településnév a m. *sarok* < R. *surku* ’kiszögellés, szögletnél lévő’ (TESz.) földrajzi köznévi és a *-d* helynévképző összetételével keletkezett morfológiai szerkesztéssel (FNESz.). Az elnevezés arra utal, hogy a település valamilyen vízforrás szögletében alakult ki.

Sarkadi ’település Bihar vm.

DNy-i sarkában' 1138/329: *Surcudi*, v. (Gy. 1: 659). L. **Sarkad**. fejleményéből keletkezett (FNESz.). Az elnevezés birtoklást fejez ki.

A településnév a m. *sarok* < R. *surku* 'kiszögellés, szögletnél lévő' (TESz.) földrajzi köznévv és a *-di* képző összetételével keletkezett morfológiai szerkesztéssel (FNESz.). Az elnevezés arra utal, hogy a település valamilyen vízforrás szögletében alakult ki.

Semjén 'település Bihar vm. É-i részén Nagymihálytól DNy-ra' 1311 k. (ComBih. 290, Z. 1: 135), 1323: *Semyen* (Gy. 1: 660), 1318: *Semeyn* ~ *Semeyen* (ComBih. 290, A. 1: 479), 1332–7/Pp. Reg.: *Symian* (Gy. 1: 660). **Újsemjén** néven is említik.

A településnév pusztán személynévből (1138/1329: *Simian*, *Simien*, ÁSz. 716) keletkezett metonimikus úton. A személynév a lat. *Simeon* 'Simon' személynévnek a magyar nyelvi *Semján* ~ *Semjén*

Újsemjén 'település Bihar vm. É-i részén Nagymihálytól DNy-ra' 1321: *Wysimean*, v., 1322: *Wysemien* ~ *Wysemyen* ~ *Vysemien* ~ *Wysemsyen*, 1323: *Vysemyen*, v., 1332–7/Pp. Reg.: *Visemian*, v. ~ *Vissemian* ~ *Vysemyan* (Gy. 1: 660). L. **Semjén**.

A településnév a *Semjén* név-alakból az *új* megkülönböztető szerepű jelzővel való kiegészülés útján jött létre, s az alapítás idejére utalhatott.

Székely 'település Bihar vm. középső részén Cséffától DK-re' 1213/550: *Scecul*, v. (Gy. 1: 666, VRH. 123: 516), 1318>388>406: *Zekul* (AnjouOkt. 5: 19/27). **Székelytelek** néven is említik.

A településnév a *székely* népnévből keletkezett metonimikus úton, s e népcsoport jelenlétére utal. A

népnév eredete nincs tisztázva. Némelyek szerint összekapcsolható a Volga melléki törökök egyik csoportjának *'s.k.l.'* nevével, amely *eskil*-nek olvasható. Értelmezik a *székely*-t magyar foglalkozásnévként is, de tövének nincs kielégítő magyarázata (FNESz.).

Székelytelek 'település Bihar vm. középső részén Cséffától DK-re' [1291–94]: *Zekulteluk*, 1332–7/Pp. Reg.: *Zekultelek* ~ *Zecultelek*, v. (Gy. 1: 666). L. **Székely**.

A településnév a *Székely* helynévnek a *telek* 'birtok, faluhely, szántásra alkalmas föld' (TESz.) jelentésű földrajzi köznévvvel való kiegészülése útján jött létre. A *telek* utótag GYÖRFFY szerint arra utal, hogy a falu a tatárjárás alatt elnéptelenedett, de a XIII. század végére újratelepült (FNESz.). A magyarok székely törzséből valók lakhatták.

Székelyhíd 'település Bihar vm.

ÉK-i részén az Ér mellett' 1278/317//401, [1291–94]: *Zekulhyd*, t., 1319/323/401, 1323/401: *Zekelhyd*, p., 1325: *Zekelyhid* ~ *Zekelyhyd*, p., 1332–7/Pp. Reg.: *Zekulhid*, v. ~ *Zakulhid* (Gy. 1: 666), 1305, 1317>400>430: *Zekelhyd*, opp. (AnjouOklt. 1: 348/720, 4: 249/656, 7: 291/630), 1338: *Scekelhyd* (Cs. 1: 599, Z. 1: 532). A mai rom. S%cueni (Lelkes 550). Alakváltozata **Székelyhida**.

A településnév a *székely* népnévből és a *híd* 'átkelőhely' (TESz.) jelentésű főnévből alakult elsősorban mikronévként, s ez metonimikus úton lett a település nevévé (FNESz.). A környéken lakott székelyek átkelőhelye volt, innen kapta a nevét.

Székelyhida 'település Bihar vm. ÉK-i részén az Ér mellett' 1325: *Zekulhyda*, v. (Gy. 1: 666). 1325: *Zekulhida* (AnjouOklt. 9: 248/458, AnjouOklt. 9: 248/456,

248/457, 248/458). L. **Székelyhíd.**

A településnév a *Székelyhíd* helynévnek az *-a* birtokos személyjellel való bővülése útján jött létre, de a két név párhuzamosan is kialakulhatott.

Szentjobb 'település és monostor Bihar vm. ÉK-i részén a Berettyó mellett' [1163–73]>520 k.: mon. ... ibidem *Sanctissimam Dextreram* collocavit, 1239: conv. *S. Dextre*, 1326>XVIII.: eccl. *S. Dexteræ*, 1326/XVIII.

A településnév a m. *szent jobb* (~ R. *jog*) 'Szent István királynak éppségben fennmaradt jobb keze' szó szerkezetből keletkezett metonimiával. Szent István király legfőbb ereklyéje még az 1083. évi szentté avatása előtt Székesfehérvárról kalandos úton idekerült. Őrzési helyéül Szent László király 1084-ben a korábbi, fából épült monostor helyett kőmonostort építtetett. A monostor körül kialakult

település neve *Szentjog*, majd *Szentjobb* lett (FNESz., MEZŐ 1996: 108). A *jobb* melléknév az idők során kiszorította a denominális nomen képzős 'jobb kéz' jelentésű *jog* származékot (TESz. *jog*).

Szentlázár 'település Bihar vm. ÉK-i részén Szentjogtól ÉK-re, a Berettyó mellett' [1291–94], 1332–7/Pp. Reg.: in, de *S. Lazaro*, 1332–7/Pp. Reg.: v. *S. Lazari* (Gy. 1: 669), 1406: *Zenthlazar* (Zs. 2/1: 537, 635, Mező, Patr. 141). **Lázár** néven is említik. Ma *Szentlázár*.

A település templomának védőszentjéről (1138/1329: *Lazar*; ÁSz. 485) kapta elnevezését metonimikus úton (FNESz.).

Lázár 'település Bihar vm. ÉK-i részén Szentjogtól ÉK-re, a Berettyó mellett' [1291–94]: *Lazar*; v. (Gy. 1: 669). L. **Szentlázár**. A mai rom. Sânlazăr (Lelkes 559).

A településnév a *Szentlázár*

helynévből alakult az első névelem eltűnésével, redukció útján.

Tamás ’település Bihar vm. középső részén Körösszegtől DK-re’ 1332–7/Pp. Reg.: *Tamas* (Gy. 1: 673). Esetleg romlott alak is lehet.

L. **Tamási.**

A településnév a *Tamási* helynévből az *-i* helynévképző eltűnésével, redukció útján jött létre. Az elnevezés birtoklást fejez ki.

Tamási ’település Bihar vm. középső részén Körösszegtől DK-re’ 1234/550 (VRH. 139: 595): *Thomasci*, t., [1291–94], 1332–7/Pp. Reg.: *Tamasy*, 1332–7/Pp. Reg.: *Thamasy*, v. ~ *Thamasi*, v. ~ *Walensi*, v. (Gy. 1: 673). Alakváltozata **Tamás**. Ma ilyen néven psz. Körösszeg mellett D-re.

A településnév a *Tamás* (1138/1329: *Thomas*, ÁSz. 761) személynévből alakult *-i* helynévképző hozzáadásával, morfológus szerkesztés útján. Az elnevezés

birtoklást fejez ki (FNESz.).

Tarcsa ’település Bihar vm. DNY-i részén Kölesértől DNY-ra’ 1318: *Tarcha* (Gy. 1: 674).

Mezőtarcsa néven is említik. Ma psz. Kötegyán mellett É-ra (Gy. i. h.).

A helynév személynévből (1211: *Tarsa*, ÁSz. 740) keletkezett metonimikus úton. Az alapjául szolgáló személynév a m. *tar* ’tarka’ melléknévből származik *-sa* ~ *-csa* kicsinyítő képzőbokkal (FNESz.).

Mezőtarcsa ’település Bihar vm. DNY-i részén Kölesértől DNY-ra’ 1278: *Mezeutarcha*, t. (Gy. 1: 674).

L. **Tarcsa.**

A településnév a *Tarcsa* helynévnek a *mező* ’sík terület, szántó-föld’ (TESz.) jelentésű, megkülönböztető szerepű előtaggal való kiegészülésének útján keletkezett. Jelzője a mezőségi talajra utal.

Tárkány ’település Bihar vm. D-i részén Belényestől DK-re’

1332–7/Pp. Reg.: *Tharkan* ~ mélynévből (1202–1203/500 k.:
Tarkan ~ *Tarkun* (Gy. 1: 674). *Tarcand*, ÁSz. 740) alakult meto-
Alakváltozata **Tárkánd**. Ma nimikus névadással.
Köröstárkány, rom. Târcaia (Lelkes részén, Nagymihály határosa' 1349:
342).

Az elképzelések szerint a hn. a *Thotfalw* (J. 369, ComBih. 328). L.
törökből átvett **tárkány* főnévből **Tóttelek**.
származik, mely a kereszténység A településnév a *tót* 'szláv'
felvétele előtt a vasverőket, ková- (TESz.) népnév és a *falu* 'földbir-
csokat jelölte. A honfoglalás után itt tok, lakóhely, település' (TESz.)
lakhattak a főfejedelemnek, Kur- jelentésű földrajzi köznévfő összeté-
szánnak a szakrális kovácsai teléből szintagmatikus szerkesztés-
(FNESz.). Az is lehetséges, hogy a sel keletkezett. Az előtag a falu la-
Tárkánd helynévből alakult a *-d* kóinak etnikai hovatartozására
helynévképző redukciójával. utalhatott.

Tárkánd 'település Bihar vm. **Tóttelek** 'település Bihar vm. É-
D-i részén Belényestől DK-re' i részén, Nagymihály határosa'
1332–7/Pp. Reg.: *Tarkand*, v. ~ 1329/358: *Tohteluk*, v. (Gy. 1:
Tharkand, v. (Gy. 1: 674). L. 678). **Tótfalu** néven is említik.

Tárkány.

A településnév *Tárkány* telepü-
lésnévből a *-d* helynévképzővel va-
ló bővülés útján jött létre. Az elne-
vezés birtoklást fejez ki. Az is el-
képzelhető, hogy a *Tárkánd* sze-

A településnév a *tót* 'szláv'
(TESz.) népnév és a *telek* 'birtok,
faluhely, szántásra alkalmas föld'
(TESz.) jelentésű földrajzi köznévfő
összetételéből keletkezett szintag-
matikus szerkesztéssel. Az elneve-

A településnév a *tót* 'szláv'
(TESz.) népnév és a *telek* 'birtok,
faluhely, szántásra alkalmas föld'
(TESz.) jelentésű földrajzi köznévfő
összetételéből keletkezett szintag-
matikus szerkesztéssel. Az elneve-

zés arra utal, hogy a települést szláv nemzetiségből származóak lakták.

Ugra 'település és monostor Bihar vm. Ny-i részén a Köröstől D-re' 1214/550, 1235/550 (VRH. 148: 644), 1329, 1332–7/Pp. Reg.: *Vgra*, p., 1330/XVIII.: *Ugra*, 1332–7/Pp.Reg.: *Vra*, v. (Gy. 1: 679). **Ugramonostora** néven is említik.

A településnév az *Ugra* (1214/550: *Wgra*, ÁSz. 773) személynévből alakult metonimikus névadással (FNESz. *Biharugra*). Nevét arról az Ugra főúrról nyerte, aki 1093-ban I. László kíséretében szerepel, az ő nevéhez fűződik a monostoralapítás is (Gy. 1: 679). Az elnevezés birtoklást fejez ki.

Ugramonostora 'település és monostor Bihar vm. Ny-i részén a Köröstől D-re' 1214/550: mon. de *Vgra*, 1325: *Wgramonustra*, p. (Gy. 1: 679). L. **Ugra**.

A településnév az *Ugra*

(1214/550: *Wgra*, ÁSz. 773) személynév és a *monostor* 'kolostor' (TESz.) jelentésű főnév birtokos személyjeles alakjából keletkezett mikronévként, és metonimikus úton lett a település nevévé. Az elnevezés arra utal, hogy a település templommal rendelkezett.

Ürög 1. 'település Bihar vm. DNy-i részén Kölesértől É-ra' *1229/550: *Irug*, v. (Gy. 1: 680, VRH. 82: 302). A három *Ürögd* nevű Bihar vm.-i település valamelyike, de talán l. **Ürögd 1.**, **Pántürögd. 2.** 'település Bihar vm.-ben Váradtól D-re' 1273/392/477: *Ireg*, t. (Gy. 1: 680). L. **Ürögd (2.)**.

A településnév az *üreg* 'gödör' (TESz.) jelentésű köznévből keletkezett metonimikus úton.

Ürögd 1. 'település Bihar vm. DNy-i részén Kölesértől É-ra' 1273/392/477: *decime de v. Panchyrgay et de alia Irgud v. prep-*

i de Lelez (Gy. 1: 680). Alakváltozata **Ürög (1.)**. L. **Pántürögd**. Ma *Pánt(pusztá)* néven psz. Panasz és Radvány között. **Ürögd 2.** 'település Bihar vm.-ben Váradtól D-re' 1220/550: *Yrund*, v. ~ *Irund*, v. (VRH. 82: 303, bizonytalan lokalizálással, Bihar vagy Szabolcs vm.-i településként), [1291–94], 1332–7/Pp. Reg., 1337 (ComBih. 230, Károlyi 1: 125): *Irugd*, v., 1319/414/XVI.: *Ireuugd* ~ *Ireuügd* (Gy. 1: 680), *1319: *Ireugd* (Buny. 2: 257, EH. 260). Alakváltozata **Ürög (2.)**.

A településnév az *Ürög* helynév *-d* helynévképzővel való bővülése útján jött létre. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy közvetlenül az *üreg* 'gödör' (TESz.) jelentésű köznévhöz kapcsolódott a *-d* helynévképző, így a település neve morfematikus szerkesztéssel alakult.

Pántürögd 'település Bihar vm. DNy-i részén Kölesértől É-ra'

1273/392/477: *decime de v. Panchyrgay et de alia Irugd v. prep-i de Lelez* (Gy. 1: 680, J. 376 *Panchyrdy* formában a ZW. 1: 123 alapján). L. **Ürög(d) (1.)**.

Az elnevezés az *Ürög* településnév és a *pánt* 'valamit valamihez kapcsoló, vagy valaminek a részeit összetartó szalagszerű lap, lemez' (TESz.) jelentésű főnév összetételéből keletkezett kiegészüléssel. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy az előtagnak a *Pantus* (1296: *Pantus*, ÁSz. 613) személynévhez lehet köze. GYÖRFFY szerint *Ürög* település 1273-ban két faluból állt, az egyik *Ürög(d)*, a másik *Pántürög* (i. h.).

Vadász 'település Bihar vm.-ben Váradtól Ny-ra, a Körös mellett' 1335: *Vodaz* (J. 377), 1341: *Wodaz*, p. (Gy. 1: 681). Alakváltozata **Vadászó**.

A településnév a *vadász* foglalkozásnévből jött létre metonimikus

úton. GYÖRFFY szerint eredetileg királyi vadászok lakhatták (i. h.).

Vadászó `település Bihar vm.-ben Váradtól Ny-ra, a Körös mellett' +1214/334: *Wodazow*, v. (Gy. 1: 681). L. **Vadász**.

A településnév a *vadász* foglalkozásnévből jöhetett létre, a királyi vadászok lakóhelyére utal (FNESz.). A *vadászó* ugyanilyen értelmű főnév lehetett (TESz. *vasdászik*).

III. Változástípusok elemzése

A településnevek változástipológiája, az elemzési modell

A helynevek változásának elemzését TÓTH VALÉRIA a *Településnevek változástipológiája* (Debrecen, 2008.) című munkájában kialakított rendszer alapján végeztem el. Az általa kialakított modell a következő:

1. Komplex folyamatok: a denotatív jelentés és az alak egyidejűleg változik
 - 1.1. néveltűnés
 - 1.2. névdifferenciálódás, névosztódás
 - 1.3. névintegrálódás, névösszevonódás
2. Jelentésváltozások: a denotatív jelentés változik, az alak érintetlenül marad
 - 2.1. jelentésbővülés
 - 2.2. jelentésátértékelődés
 - 2.3. jelentésszűkülés
3. Alaki változások: az alak változik, a denotatív jelentés változatlan marad
 - 3.1. teljes változás vagy névcseré
 - 3.2. részleges változás
 - 3.2.1. szabályokba foglalható változások: a névrészeket és a névelemeket tendenciaszerűen érinthetik

A, szintaktikai szerkezet változása

a, kiegészülés

jelzői előtaggal

földrajzi köznévi utótaggal

b, ellipszis

jelzői előtag marad el

földrajzi köznévi utótag marad el

c, névelem > névrész csere

d, névrész > névelem csere

B, morfológiai szerkezet változása

a, redukció

b, bővülés

c, névelemcsere

d, névrészcsere

3.2.2. szabálytalan (nem megjósolható) változások

a, deszemantizáció (a lexikális morfológiai struktúra és az elsődleges név szemantikai arculata is elhomályosul,

b, reszemantizáció (egy elsődlegesen nem áttetsző névforma hangtani asszociációk alapján másodlagosan lexikális-morfológiai és szemantikai azonosíthatóságot nyer)

c, transzszemantizáció (egy lexikális és szemantikai tekintetben is áttetsző névstruktúra hangtani asszociációk alapján átalakul egy másik lexikális-morfológiai és szemantikai struktúrává) (TÓTH V. 2008: 15–7).

1. A komplex változások

Komplex változás alatt azt a módosulási formát értjük, amely során a helynév denotatív jelentésében, valamint szemantikai és alaki szerkezetében egyaránt változás következik be. Ezen csoportba három változástípust sorolunk: a néveltűnés, a névdifferenciálódás és a névintegrálódás folyamatait. Az általam vizsgált névanyagban néveltűnésre és névintegrálódásra nem találtam példát, névdifferenciálódás körébe sorolható változás 3 helynév esetében adatható: *Bagos, Baj, Marja*. A település osztódásával jött létre a *Kisbagos, Nagybagos*, illetve a *Kisdedbaj, Nagybj* forma, valamint az *Ómarja, Újmarja* alakok, így az alapnévhez illesztett differenciáló szerepű jelzővel nevükben is elkülönülnek a települések (vö. TÓTH V. 2008: 32).

2. A jelentésváltozások

A jelentésváltozások körébe azokat a változásokat soroljuk, amelyek során a denotatív jelentés változása az alaki szerkezet módosulása nélkül megy végbe. Ebbe a csoportba három folyamatot sorolunk: jelentésbővülés, jelentésátértékelődés, jelentésszűkülés.

A jelentésbővülés vagy –szűkülés alatt azt a névalkotási folyamatot értjük, „amelynek során egy helynévnek a meglévő mellé újabb jelentése is kialakul, s ezek azonos fogalmi osztályba tartozó denotátumokra vonatkoznak.” (HOFFMANN 1993: 99). A jelentésbővülés, illetve –szűkülés a

nevek hierarchiájára van hatással. A jelentésbővülés gyakran nevek kihalásával jár együtt.

Jelentésátértékelődésnek azt a folyamatot tekintjük, amikor egy valaha önálló település valamilyen okból kifolyólag beolvad egy másik településbe. Ebben az esetben a hely neve se nem szűkül, se nem bővül, a hely fajtájában, funkciójában figyelhető meg a változás (vö. TÓTH V. 2008: 55).

Az általam vizsgált névanyagban jelentésátértékelődésre nem találtam példát.

3. Az alaki változások

Az alaki változások a helynév alaki szerkezetét érintő módosulások, amelyek mellett azonban a denotatív jelentés változatlan marad. A változás során a névalak teljesen vagy részben módosul, így az első esetben névcseréről, míg a másodikban részleges módosulásról beszélünk. Ez utóbbi esetben alapvetően két típust különböztetünk meg: a szabályokba foglalható változásokat, amelyeket többnyire a helynevek belső összefüggései, rendszerkapcsolatai irányítanak, illetve a szabályokba nem foglalható változásokat, amelyek szinte minden helynév esetében egyedileg leírható változások.

Az általam vizsgált névanyagban teljes változás vagy névcseré 9 esetben történt: *Léta* > *Kozmaháza*, *Salamon* > *Szodos*, *Kékes* > *Vo(s)zfalva*, *Kakat* > *Rubin*, *Berettyó* > *Szentjog*, *Bozsód* > *Zomlin*, *Egyed* > *Mindszent*, *Fancsal* > *Keresztes*, *Ivánka(falva)* > *Negyvenszil*, *Körösszeg* > [*Szentkatalin*]. A névcseré folyamata a 13. század elején keletkezett neve-

ket érinti, a változás 14. század elején ment végbe.

A részleges változásokon belül megkülönböztetünk szabályokba foglalható, illetve szabálytalan változásokat.

3.1. Szabályos változások

A településnevek alaki váltásainak jelentős százaléka tartozik ide. „Mivel a helynevek alakján a szemantikai és lexikális-morfológiai szerkezet együttesét értjük, annak alapján, hogy a két szerkezeti szint miként módosul az egyes változások során,” beszélhetünk a szintaktikai szerkezet és a lexikális–morfológiai szerkezet módosulásairól (TÓTH V. 2008: 63–4).

A. Szintaktikai szerkezet változásai

„A szintaktikai szerkezet megváltozása során a helynévnek mind a funkcionális-szemantikai arculata, mind a lexikális-morfológiai struktúrája módosul olyan formában, hogy az új név vagy új névrészt és ezzel együtt (a helyre vonatkozó) többletinformációt vesz fel az elsődlegeshez képest, vagy pedig funkcionális szerepű névrészt és ezzel együtt információtartalmat veszít.” (TÓTH V. 2008: 17).

Ezen változások körébe soroljuk a kiegészülést, az ellipszist, a névelem > névrész cserét, illetve a névrész > névelem cserét.

a, A kiegészülés

A szakirodalomban kiegészülésen leginkább csak a földrajzi köznévvél való terjedelemlnövekedést értik. E jelenséget névelemzési modelljében HOFFMANN ISTVÁN is hasonlóan definiálja. Kiegészülésnek nevezzük azt a névalkotási eljárást, melynek során a meglévő helynevet osztályjelölő szerepű földrajzi köznévvél toldanak meg. A név denotatív jelentése nem változik meg, csak a szerkezete. A változás végeredménye egy kétrészes helynév, melyben a névrészek funkciója a megnevezés és a hely fajtájának a megjelölése (1993: 131).

A (tulajdonnévi) helynév + képző + földrajzi köznévszerkezetű helynevek gyakran képzéses kiegészüléssel jöttek létre, ezt a folyamatot a kiegészülés altípusának tekinthetjük. Ezen a szerkezeti változáson átmenő nevek általában *-i* képzővel állnak. Gyakori, hogy az *-s* képzőt tartalmazó név kiegészül még egy *-i* képzővel.

A kiegészülésen átmenő neveket három nagy csoportba soroljuk: az egyrészes képzett és képző nélküli, illetve a kétrészes nevek csoportjába.

A kiegészülés során keletkezett nevek ritkán szorítják ki a változás alapjául szolgáló formát, a két alak egymás mellett élése a jellemző.

TÓTH VALÉRIA kiegészülésen azt a változástörténeti folyamatot érti, „amelynek során egy településnév funkcionális szerepű névrésszel gazdagodik, s ez az alaki módosulás a denotatív jelentésében nem idéz elő eltolódást” (2008: 64). Azonban e jelenségnek két típusát különíti el: a jelzői előtaggal, illetve a földrajzi köznévi utótaggal való kiegészülést. Az általam vizsgált korpuszban mindkettőre találtam adatot, összesen 46 esetben.

A kiegészülés a településnevek zömében (37 esetben) 1250 és 1350 között zajlott le.

Kiegészülés jelzői előtaggal

„Azt a névszerkezeti változást, amely egy létező településnév alakját úgy növeli meg egy névrésznyi szerepű előtaggal, hogy azzal az eredeti név denotatív jelentésében nem okoz eltolódást, jelzői előtaggal való kiegészülésnek nevezem.” (TÓTH V. 2008: 66). A jelzős kiegészülés gyakran minőségjelzős szerkezetként realizálódik, a jelző általában helynév, gyakran a szomszéd település neve szolgál megkülönböztető jelzőként. A vizsgált névanyagban 9 helynevet találtam, amely jelzői előtaggal egészült ki: *Várad* > [*Biharvárad*] (megyei hovatartozást fejez ki), *Panasz* > *Mezőpanasz*, *Tarcsa* > *Mezőtarcsa*, *Pályi* > *Nyírpályi*, *Olaszi* > *Engolaszi* (egy-egy tájegységre utal az elnevezés: mezőség, nyírség, szerémség). Az adatok között 4 esetben az *egyház(as)* ~ *egyházatlan* (*Harsány* > *Egyházas-harsány*, *Kereki* > *Egyházaskereki*, *Pércs* > *Egyházaspércs*, *Pércs* > *Egyházatlanpércs*) megkülönböztető szerepű jelzői előtaggal egészült ki a település neve. Az elnevezés arra utalt, hogy a település rendelkezett e templommal. Az *Egyházas*– és *Egyházatlanpércs* a *Pércs* település kettéosztódásával jött létre.

Valamilyen tulajdonságot kifejező melléknévi vagy (ritkább esetben) főnévi előtaggal való kiegészülésre egy esetben volt példa: *Gyán* > *Szabadgyán*. A *szabad* 'szabad, mentes, nem korlátozott' (TESz.) jelentésű megkülönböztető szerepű jelzői előtaggal kiegészült név arra utal, hogy a

lakosság valamilyen szolgáltatás, adó kötelezettség alól mentes volt.

Birtokos szerkezetként realizálódott jelzős kiegészülésre 6 esetben van példa. A birtokos jelzős szerkezetű másodlagos névalak általában jelöletlen struktúrával áll, jelzői előtagja leggyakrabban a birtokosra utaló személynév, mint a *Bócs* > *Derzsbócs*, *Kovácsi* > *Apakovácsi*, *Megyer* > *Tékmegyer*, *Petri* > *Gálospetri*, *Tora* > *Csohajtora*, *Kemény* > *Botkeménye*.

A helynév 5 esetben a *kis* (*Bagos* > *Kisbagos*, *Baj* > *Kisdedbaj*, *Barmó* > *Kisbarmó*, *Bátor* > *Kisbátor*, *Bátord* > *Kisbátord*), 6-ban pedig a *nagy* (*Mihály* > *Nagymihály*, *Macs* > *Nagymacs*, *Dorogfélegyház* > *Nagydorogfélegyház*, *Baj* > *Nagybaj*, *Bagos* > *Nagybagos*, *Léta* > *Nagyléta*), megkülönböztető szerepű jelzői előtaggal egészült ki. Viszonyított földrajzi elhelyezkedésre utaló jelzői előtaggal (*fel*, *al(só)*, *bel*) való kiegészülés 6 esetben történt: *Kér* > [*Al(só)*]*kér*, *Pércs* > *Belpércs*, *Kér* > *Felkér*, *Pály* > *Felpály*, *Pályi* > *Felpályi*, *Fancsika* > *Felfancsika*. Az *ó* (*Csalános* > *Ócsalános*, *Marja* > *Ómarja*) és *új* (*Marja* > *Újmarja*, *Semjén* > *Újsemjén*) megkülönböztető szerepű jelzői előtaggal való kiegészülésre a vizsgált névanyagban 4 adatot találtam. Egy esetben a településnév számnévvel egészült ki: *Bócs* > *Kétbócs* szintén egy esetben a *pánt* 'valamit valamihez kapcsoló, vagy valaminek a részeit összetartó szalagszerű lap, lemez' (TESz.) jelentésű főnévvel: *Ürög* > *Pántürög*.

Kiegészülés földrajzi köznével

A földrajzi köznévi utótaggal való kiegészülésre Bihar vármegye terüle-

tén 8 példát találtam, ebből 3 esetben a *telek* ~ *telke* (*Besenyő* > *Besenyőtelek*, *Ambreus* ~ *Orbános* > *Ambreustelek* ~ *Orbánostelek*, *Székely* > *Székelytelek*), 1 a *háza* (*Benke* > *Benke[háza]*) utótaggal.

A településnevek között a képzéses kiegészülésre igen ritka esetben van példa, az általam vizsgált névanyagban mindössze egyetlen helynév alakult képzéses kiegészüléssel: *Kágya* > *Kágyaegyházas*. „A „szabályos szerkezetű” példákat látva feltűnő *Kágyaegyházas* neve (1327: *Kagia eghazas*, v. (Gy. 1: 629, JAKÓ 270, AnjouOklt. XI, 223: 474)), amelyben nem a megszokott sorrendben jelenik meg az alaptag (általában a második névrész) és a megkülönböztető jelzői tag (általában az első névrész), tehát az első és a második névrész fordított sorrendjéről van szó, ami — bár ritka jelenség, de — előfordul, esetleg pusztán oklevélnévként.” (RÁCZ A. 2005: 122).

b, Az ellipszis

Az ellipszis során a helynévből egy funkcionális-szemantikai rész eltűnik, a kétrészes helynév egyrészessé válik. INCZEFI a változás okát a „rövid megnevezésre való törekvés tendenciájában” látja (1972: 313).

Ez a változás döntő többségében a hely fajtáját megjelölő földrajzi köznév eltűnésével jár. Az ellipszis leggyakrabban a megművelt földterületek neveiben jelentkezik, mégpedig a nagyon általános jelentésű főtagot tartalmazó nevek esetében. A *dűlő*, *tag*, *tábla*, *föld* névrész tűnik el a legtöbb esetben. (vö. HOFFMANN 1993: 124).

Gyakori, hogy az előtag valamilyen képzőt, legtöbbször *-s* és *-i* képzőt

tartalmaz. Az ellipszis útján létrejövő, -s képzőt tartalmazó nevek igen gyakoriak. A képző megléte elősegíti e változás végbemenetelét, hiszen az ilyen nevek egyrészes névként is beilleszkednek más típusok közé. A képzőnek kialakult valamilyen a főtagot helyettesítő szerepe.

Az elliptikusan alakuló nevek előtagja gyakran tartalmaz *-i* képzőt, sok kétrészes név előtagjában is előfordul, ami magyarázza az elliptikus nevekben való gyakoriságát.

Az általam vizsgált névanyagban elliptikus változásra mindössze 4 adatot találtam: *Csohajtora* > *Csohaj*, *Dióstelek* > *Diós*, *Kengyelszeg* > *Kengyel*, *Pósalaka* > *Pósa* (1.). Ez utóbbi helynév kapcsán TÓTH VALÉRIA a következőket írja: „A *Pósalaka* ([1291–94]: *Pousalaka*, Gy. 1: 655) ~ *Pósa* (1319: *Pousa*, uo.) típusú településnévpárokat látva szintén minden okunk megvan gyanakodni arra, hogy azok akár párhuzamos keletkezésűek is lehetnek, közöttük ennek fényében nem okvetlenül szükséges — az adatoltság szolgáltatta hézagos információkhoz igazodva — egy esetleges *Pósalaka* > *Pósa* elliptikus változást feltételeznünk annál is inkább, mert a fordított irányú folyamat — amint azt a kiegészülés kapcsán láthattuk — ennél jóval jellemzőbb változás volt a középkorban.” (2008: 80). RÁCZ ANITA szerint az elliptikus változások között tarthatjuk számon a *Pósa* névalak megjelenését, mivel a kétrészes alak a 13. század végén bukkan fel. Ugyanakkor ő sem zárja ki a metonimikus névkeletkezés lehetőségét sem, mivel a rövidebb *Pósa* forma megjelenése 1319-ben figyelhető meg (2005: 213).

Az elliptikus változás a településnevek előtagját nem igen érinti, jellemzően a földrajzi köznévi utótag marad el a helynévből. TÓTH VALÉRIA sze-

rint leggyakrabban a *-falva* utótag elmaradása tapasztalható, ritkább esetekben más földrajzi köznevek is elmaradhatnak, mint például adatainkban a *telek* a bihari *Dióstelek* > *Diós* esetében. Ebben az esetben a *Diós* alak megszilárdulását a már fent említett *-s* helynévképzős alakok meglétének analógiája és a képző főtagot helyettesítő szerepe támogatja. Szintén az utótag maradt el a *Cséfánhida* > *Cséfán*, *Bócshida* > *Bócs* településnevek esetében (vö. TÓTH V. 2008: 81–7).

Az általam vizsgált névanyagban az elliptikus változások 90%-a 1300 és 1350 közé tehető.

Névelem > névrész csere

„A névterjedelem módosulásának azt az esetét, amelynek során egy nem névrésznyi szerepű nyelvi elemet funkcionális szerepű névrész vált fel, névelem > névrészcsere névezem. A változás minden esetben kétrészes helynevet eredményez.” (TÓTH V. 2008: 87). Az új alak nem azonnal szorítja ki a korábbi elnevezést, gyakran évszázadokig él egymás mellett a két forma. A változáson áteső névrész ugyan többféle lehet (helynévképző, birtokos személyjel vagy akár névelem funkciójában álló lexéma), de a vizsgálatok azt mutatják, hogy jellemzően valamely képzőt váltja fel névrész.

Az általam vizsgált névanyagban nem találtam példát a névelem > névrészcsere típusú változásra.

Névrész > névelem csere

Ez a folyamat az előző változással ellentétes irányú, vagyis egy funkcionális szerepű névrészt névelem vált fel. Ez a változás a kétrészes helynévből minden esetben egyrészes formát hoz létre. A névrész > névelem csere folytán a földrajzi köznévi helyére leggyakrabban az *-i* helynévképző kerül, de előfordul a *-d* és a *-ka/-ke* képző esetében is.

Az általam vizsgált helynevek között erre a folyamatra nem találtam példát.

B. Morfológiai szerkezet változása

„A morfológiai szerkezet megváltozásán azokat a folyamatokat értem, amelyek során az elsődleges név funkcionális-szemantikai szerkezete alapvetően változatlan marad, és csupán a lexikális-morfológiai struktúrája módosul. A névelemcsere és a névrészcsere esetében sem történik a funkcionális szerkezetben módosulás, hiszen mindkét változás során a lexikális-morfológiai struktúra valamely eleme (képző vagy lexikális egység) egy ugyanolyan funkciójú másik elemre cserélődik fel.” (TÓTH V. 2008: 17). A morfológiai szerkezetváltozás körébe soroljuk a redukció, a bővülés, a névelem- és névrészcsere folyamatait.

a, Redukció

„Redukciónak nevezem azokat a helynévszerkezeti változásokat, ame-

lyek során egy vagy több – nem névrészi szerepű – névelem kiesik a helynévből.” (HOFFMANN 1993: 128). A redukció egy és kétrészes neveket egyaránt érinthet, de a név funkcionális-szerkezeti típusa nem módosul. A névelemváltozás főként lexéma eltűnését jelenti, de kötött morféma (képző, jel, rag) is kieshet.

A redukciós nevek esetében leggyakrabban a kétrészes helynév helyjelölő szerepű, helynévi eredetű, lexikálisan összetett előtagjának egyik – általában a második – néveleme esik ki.

A változás a modellhatással indokolható. Hasonló nevek létrejöhetnek szintagmatikus szerkesztéssel is. A redukció már a szerkesztés pillanatában végbemegy, így tényleges rövidülésről, alakszerkezeti változásról nem beszélhetünk.

Az általam vizsgált névanyagban összesen 15 esetben ment végbe redukció. Ezek a változások 1290 és 1340 között zajlottak le.

A kétrészes településnevek esetében a lexéma elmaradása az első névrészből gyakori jelenség, s Bihar vármegye névanyagában 2 ilyen változást figyeltem meg patrocíniumi eredetű településnevekben: a *Szentlázár* > *Lázár* és a *Szentgyörgy* > *György(i)* helynevekben. Egy esetben az első és a második névelem is elmaradt: *Nagydorogfélegyház* > *Félegyház*.

Az is előfordulhat, hogy mindkét névrész veszít egy-egy névelemet, erre azonban nem találtam példát.

A kieső lexéma nemcsak az előtagból tűnhet el, megfigyelhető az utótagból való elmaradás is, mint ahogy ez a *Dezspalotája* > *Palota* változásban is megfigyelhető. Itt azonban az elliptikus változás során az első névrész is eltűnt a névalakból.

A toldalékmorfémák közül a redukciós változás a helynévképzőt és a birtokos személyjelet érintheti. A *-d*, *-i*, és a *-j* helynévképző eltűnésére 6 adatot találtam, 2 esetben a *-d* (*Tárkánd* > *Tárkány*, *Kisbátord* > *Kisbátor*) képző, háromban az *-i* (*Kereki* > *Kerek*, *Nyírpályi* > *Nyírpály*, *Tamási* > *Tamás*) képző és egy alkalommal a *-j* (*Lesøj* > *Les*) képző tűnt el. De ezek mellett egy névben a *-gy* képző eltűnése is megfigyelhető, mégpedig a *Kórógy* > *Kóró* változásban.

A jelölt birtokos szerkezet jelöletlenné válása, vagyis a birtokos személyjel elmaradása elsősorban kétrészes településnevek esetében tapasztalható. Ilyen változás következett be a *Túrsámsona* > *Túrsámson* településnév esetében. A birtokos személyjel elmaradása megfigyelhető egy egyrészes településnév-típus esetében is a kétrészes mikrotoponimákból metonimikus névadással alakult nevek körében is. „Amennyiben ugyanis a településnév alapjául szolgáló helynév jelölt birtokos jelzős szerkezetben realizálódott, a településnévvé átvonódását követően a jelöltséget biztosító birtokos személyjel elmaradhat belőle: az eredetileg erdőt megnevező Bihar megyei *Patafája*” település nevében minden bizonnyal ez a változás ment végbe (TÓTH V. 2008: 108, vö. RÁCZ A. 2005: 205).

b, A bővülés

A kiegészüléshez hasonló folyamatról van itt is szó, azzal a különbséggel, hogy ebben az esetben a névelem névbe kerülése történik. A bővülés az alaki szerkezet, a névrészek alaki felépítésének módosulásával jár, bizonyos értelemben a redukcióval ellentétes folyamat. Ugyan elviekben a kap-

csolódó névelem bármilyen nyelvi elem (lexéma vagy toldalék morféma) lehet, a szakirodalom szinte csak a képzőkkel való bővülésről ejt szót. Gyakran nehéz eldönteni, hogy milyen irányú változás megy végbe a helynévben (redukció vagy bővülés). TÓTH VALÉRIA szerint „akkor járunk el helyesen, ha a képzőtlen alak elsődlegességét és a képzővel való későbbi bővülést nem tekintjük kizárólagos, sőt talán még általános tendenciának sem. Az adatok ugyanis gyakran éppen ellenkezőleg, a képzős formát mutatják elsődlegesnek.” (2008: 112).

Leggyakrabban kötött morfémával (képző, rag) való bővülés történik. Az *-i* képző bővülésben való részvételének bizonyítása problémás, mivel az ilyen formájú nevek létrejötte más úton is magyarázható, illetve korai adatok esetében a tövéghangzó megléte sem zárható ki (vö. TÓTH V. 2008: 113).

Egy-egy helynév gyakran nem csupán egy szerkezeti változáson mehet keresztül, ezek keveredhetnek egymással, s nehezen szétválaszthatóak. Egy helynévrendszeren belül többféle névtípus található, s ezek mindegyike mintát adhat a változáshoz (vö. HOFFMANN 1993: 136–7).

Bihar vármegye névanyagának vizsgálata során 28 esetben találtam adatot a helynevek bővüléssel való változására. Ez a folyamat a 13. század elejétől egészen a 14. század elejéig megfigyelhető volt Bihar vármegye településneveinek változásában.

A lexémával való bővülésre az általam vizsgált névanyagban nem találtam adatot.

A képzővel való bővülés okát a szakirodalomban többféleképpen magyarázzák. A képzők névhez kapcsolódását BENKŐ LORÁND analogikus

változásnak tartja (1949: 318). Hasonlóan vélekedik erről HOFFAMANN ISTVÁN is, aki a modellhatásról beszél (1993: 136).

Az *-i* képzővel való bővülést, mint azt már fentebb említettem, sok esetben nehéz igazolni. Bihar vármegye helynévanyagában 5 esetben találtam erre a jelenségre példát: *Bócs* > *Bócsi*, *Oros* > *Orosi*, *Pap* > *Papi*. Megfigyelhető, hogy az *-i* képzővel való bővülés első sorban a népnévből, foglalkozásnévből és a személynévből lett településneveket érinti. Az, hogy az *-i* ezekhez az alapszavakhoz kapcsolódott elsősorban, az eredeti funkciójával magyarázható, ugyanis birtokjelből lett helynévképzővé. Hatóköre kibővülésével alkalmassá vált más, nem személyt jelölő szavakból is településnév alkotására, mint a fenti példákban *Ér* > *Éri*, *Lomb* > *Lombi* változáson is láthatjuk (vö.: TÓTH V. 2008: 120).

A *-d* helynévképzővel való bővülésre összesen 10 adatot találtam. BENKŐ LORÁND (1992: 45) és RÁ CZ ANITA (2006: 22) szerint a *-d* képző nem járul nép- és törzsnévi lexémákhoz, s bár elvétve ugyan előfordul ellenpélda is, ám a korai ómagyar korban Biharban erre nem találtam adtot. A *-d* képzővel történő másodlagos bővülés azonban gyakran megy végbe személynévből, illetve növény- és állatnévből származó településnevekben. A vizsgált névanyagban a következő helynevek bővültek *-d* helynévképzővel: *Álmos* > *Álmosd*, *Árpa* > *Árpád*, *Barmó* > *Barmód*, *Hodos* > *Hodosd*, *Kasza* > *Kaszád*, *(S)zarám* > *(S)zaránd*, *Kemény* > *Keménd*, *Tárkány* > *Tárkánd*. A fentiek mellett más szemantikai kategóriába tartozó településnevek is felvehetik az *-i* képzőt, mint például a Bihar megyei *Homorog* > *Homorogd*, *Ürög* > *Ürögd* esetében is láthatjuk.

Az ómagyar korban a jelölt birtokos személyjeles szerkezet sokféle je-

lentésviszony kifejezésére volt alkalmas, ennek köszönhetően ez a szerkezet igen gyakori volt a településnevekben. Nagy számuk köszönhető volt annak is, hogy az eredetileg jelöletlen névformák másodlagosan felvehették a birtokos személyjelet. E morfémával való bővülésre két példát találtam: *Derzsbócs* > *Derzsbócsa*, *Oláhtelek* > *Oláhtelke*.

Az egyrészes településnév esetében akkor volt lehetőség a birtokos személyjellel való bővülésre, ha a településnév jelöletlen szerkezetű mikrotoponimából keletkezett, mint például a *Székelyhíd* > *Székelyhida* település esetében. A *hida* főnév egy korban aktív településnév-alkotó formáns volt (vö. TÓTH V. 2008: 130).

Néhány esetben az is megfigyelhető volt, hogy nem toldalékmorfémával, hanem névelem értékű önálló lexémával bővült az eredeti névalak: *Bánk* > *Bánkegyház*, *Dorog* > *Dorogegyháza*, *Almás* > *Almásmonostora*, *Diószeg* > *Diószeghídvége*. TÓTH VALÉRIA ezeket a változásokat azonban a kiegészülés körébe sorolja. Véleménye szerint az *egyháza(a)*, *monostor(a)* földrajzi köznévknek ugyan nincs 'település, lakott hely' jelentése, mégis gyakran állnak helynevek utótagjaként, ami arra utal, hogy egyfajta településnév-formáns értékkel bírnak (vö. 2008: 73).

c, Névelem- és névrészcsere

„A nevek alkotóelemei ... a névstruktúra változatlan volta mellett ki is cserélődhetnek egymással: amennyiben a kicserélődés a névelem szintjén következik be, névelemcseréről, ha pedig a névrészek szintjén, névrészcseréről beszélünk.” (TÓTH V. 2008: 131). A névelem- és

névrészcsere fogalmát HOFFMANN ISTVÁN (1999: 214) vezette be, korábbi névalkotási modelljének kiegészítéseként. Mivel az általam vizsgált korpusz nem tartalmazott olyan elemet, melyben ilyen irányú változás zajlott, a továbbiakban nem kívánok ezzel a folyamattal foglalkozni.

3.2. A szabálytalan változások

Ebbe a csoportba három folyamatot sorolunk: deszemantizáció, a reszemantizáció és a transzszemantizáció. A terminusok olyan változásokat takarnak, melyeket a meglévő névalakok nem jeleznek előre.

3.2.1. Deszemantizáció

Deszemantizáció vagy más szóval deetimologizáció (vö. HOFFMANN 1993: 139) olyan szabálytalan hangalaki változásokat takar, melynek során az eredeti névstruktúra felismerhetetlenné válik.

A deetimologizáció a név jelentésszerkezetét érintő folyamat. A helynevek esetében gyakori, hogy a funkcionális-szemantikai, illetve a lexikális-morfológiai szerkezet elhomályosodik. Ennek több oka lehet: egyrészt a hely denotátumának a névadás alapjául szolgáló jellegzetessége megváltozik, illetve a helynévben meglévő szó eltűnik a nyelvi rendszerből. HOFFMANN a deetimologizáció terminust a szerkezeti változások kategóriájaként használja. „Deetimologizációnak nevezem azokat a helynévszerkezeti változásokat, amelyek a helynevek funkcionális vagy lexikális szerkezetének elhomályosulása következtében jelentkeznek, s a helynevek hanga-

lakjának szabálytalan megváltozását eredményezi. Nem tekintem e körbe tartozónak tehát azokat az alaki változásokat, amelyek a szabályos hangfejlődések következtében állnak elő...” (1993: 139). Nem tartoznak ide azok a változások sem, amelyek a név jelentésszerkezetét érintik, de hangalaki módosulással nem járnak.

A deetimologizációs változások háttérében az etimológia elhomályosulása áll.

Bihar vármegye helynévanyagában egy településnevet találtam, mely deszemantizációs változáson ment keresztül: *Izsólaka* > *Izsáka*.

A reszemantizáció és a transzszemantizáció

A reszemantizáció olyan alakszerkezeti változás, amely során a helynevek szabálytalan módosulásai oly módon jelennek meg, hogy „az elsődleges, lexikális szempontból nem áttetsző névalak a változás eredményeként lexikális-morfológiai síkon azonosíthatóságot (azaz közszói jelentésvonatközöst) és funkcionális-szemantikai téren ezzel egyidejűleg valamiféle motivációt nyer (TÓTH V. 2008: 165). A névtani szakirodalom többnyire *népetimológia*-ként szerepel, HOFFMANN István is így jelöli meg névtani modelljében (1993: 142). Bihar vármegye névanyagában erre a változásra nem találtam adatot.

Az olyan névszerkezeti változásokat, amelyek során „egy világos lexikális és szemantikai struktúrával rendelkező helynév úgy szenved el alaki módosulásokat, hogy a másodlagosan kialakuló névforma új lexikális és szemantikai azonosíthatóságához jut, transzszemantizációnak nevezem.”

(TÓTH V. 2008: 179). Bihar vármegye névanyagában erre a változásra sem találtam példát.

Összegzés

Bihar vármegye településneveinek változását vizsgálva megfigyelhetjük, hogy egy igen színes névanyaggal találkozunk. A településnevek többféle változáson mehetnek keresztül, amelyek a névterjedelem csökkenésével, illetve növekedésével járhatnak. Amennyiben névrésznyi csökkenés megy végbe ellipszisről, ha névelemnyi csökkenés történik redukcióról beszélünk. Ha a két folyamatot összevetjük, jól megfigyelhető, hogy a változás névanyagunk névelemnyi alkotóelemeit érinti jellemzően. Elliptikus változás mindössze 4 esetben, míg redukció 15 településnévben ment végbe.

A névalak ellenkező irányú változása is bekövetkezhet: névrésszel való gyarapodást kiegészülésnek, a névelemmel való gyarapodást pedig bővülésnek nevezzük. Bővülés 28 esetben, míg kiegészülés 46 esetben zajlott le. A szerkezeti változások a 13. század közepétől indulnak meg, amikor már kialakul a nevek többsége, így lehetségessé válik az analogikus névalkotás, illetve a már meglévő nevek szerkezeti átalakítása is.

Felhasznált irodalom

- AnjouOklt. = *Anjou-kori oklevéltár. Documenta Res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustranta*. Szerk. KRISTÓ GYULA. Bp. Szeged. 1990–.
- Anjou-Okm. = *Anjoukori okmánytár. Codex diplom. Hungaricus Andegavensis. I–VI*. Szerk. NAGY IMRE. Bp., 1878–1891. VII. Szerk. TASNÁDI NAGY GYULA. Bp., 1920.
- ÁSz. = FEHÉRTÓI KATALIN, *Árpád-kori személynévtár (1000–1301)*. Bp., 2004.
- BALÁSSY FERENC (1873), Viszhang Botka Tivadar tájékoztatására a vármegyék alakulása kérdésében: *Századok* 7: 153–171.
- BÁRCZI GÉZA (1958), *Hangtörténet*. Bp.
- BENKŐ LORÁND (1949), Gerezd. *MNy.* 45: 317–8.
- BENKŐ LORÁND (1992), Kézd. In: *Emlékkönyv Rácz Endre Hetvenedik születésnapjára*. Szerk. KOZOCSA SÁNDOR–LACZKÓ KRISZTINA. Bp. 42–5. Újraközlése: BENKŐ LORÁND, *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról*. Bp., 1998. 148–50.
- BENKŐ LORÁND (1996), Ómagyar kori helyneveink vizsgálatának néhány szempontjáról, különös tekintettel a település- és népességtörténeti kutatásokra: *NÉ.* 18: 5–14.
- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ, *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában I*. Bp., 1890.
- FEHÉRTÓI KATALIN (1971), Korai közsői előfordulások levelesített go-

- nosztevők nevében: *MNy.* 67: 233–235.
- FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II.* Negyedik, javított és bővített kiadás. Bp., 1988.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I.* Bp., 1963.
- HOFFMANN ISTVÁN (1993), *Helynevek nyelvi elemzése.* Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN (1999), A helynevek rendszerének nyelvi leírásához. *MNy.* 37: 207–16.
- INCZEFI GÉZA (1972), Az elliptikus földrajzi nevekről: *MNy.* 68: 310–5.
- JAKÓ ZSIGMOND (1940), *Bihar megye a török pusztulás előtt. (Település- és népiségtörténeti értekezések 5.)* Bp.
- KMHsz. = *Korai magyar helynévszótár 1. 1000–1350. Abaúj–Csongrád vármegye.* Szerk. HOFFMANN ISTVÁN. Debrecen, 2005.
- KNIEZSA ISTVÁN (1955), *A magyar nyelv szláv jövevényszavai. I–II.* Bp.
- KRISTÓ GYULA (1976), *Szemponatok korai helyneveink történeti tipológiájához.*
- Acta Historica Szegediensis Tomus LV.* Szeged.
- MEZŐ ANDRÁS (1996), *A templomcím a magyar helységnevekben. 11–15. század.* Bp.
- MEZŐSI KÁROLY (1943), *Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében.* Bp.
- RÁCZ ANITA (2005), *A régi Bihar vármegye településneveinek nyelvészeti vizsgálata.* Debrecen.
- RÁCZ ANITA (2006), Törzsnévi eredetű helyneveink kérdései. In: *Helynévtörténeti tanulmányok 2.* Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA.

Debrecen. 9-29.

TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Főszerk. BENKŐ LORÁND. I–III. Bp., 1967–1976. IV. Mutató. Bp., 1984.

TÓTH VALÉRIA (2006), A *-hida* utótagú településnevekről. In: *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*. Szerk. MÁRTONFI ATTILA–PAPP KORNÉLIA–SLÍZ MARIANN. Bp. 282–7.

TÓTH VALÉRIA (2008), *Településnevek változástipológiája*. Debrecen.